

Kouwe Drukte

Jaargang 19 - nummer 53 - april 2015 uitgave van

verzamelkring
De Doolster

Inhoud

Omslagillustraties.....	3
Kinderschaatsen.....	4
Pool uit Warga.....	6
Een oude bekende.....	7
Een Schiedamse ijsheilige in Wahlwiller.....	8
Schaatsbibliotheek (26): Een ijsclub c.q. ijsbaan met een dorp.....	10
Column Jan de Wit.....	13
Vroege noren van Bjørklund.....	14
Rare schaatsen.....	15
Ijskaart van de Havel van Tegel tot Ketzin (17).....	16
Leeuwenschaatsen.....	20
The Philadelphia Club Skate and Clarenbach & Herder	21
Franeker 6 februari 1805: De eerste jeugdwedstrijd.....	25
Messing hakplaatjes gezocht.....	26
Poolstertoertocht op Flevonice.....	27
Schaatspaleizen in Parijs.....	28
Posten en Stempels (22).....	31
Een bevroren vaart uit de tijd van de Romantiek.....	33
Uitslag kerstcryptogram.....	36
Betaalmiddelen met schaatsers (3).....	37
De gouden momenten in de carrière van een toerrijder.....	38
Guido Depestel op Zweeds ijs / Themanummer op komst?! / K-nummer op ijswegenkaart.....	40
Boek en Zopie.....	41
Colofon.....	43

Medewerkers

Martin van der Bij, Hedman Bijlsma, Kurt Cerstiaens, Ron Couwenhoven, Karen Davidse, René Diekstra, Hans van der Donck, Jan Gores, Fred Groot, Ad Huipen, Matthy van Klaveren, Theodoor van der Kooi, Frits Locher, Nelly Moerman, Niko Mulder, Cheryl Richardson, Caroline van Staaveren, Simon Verschueren, Teun Wanink, Jan de Wit

ISSN 1572-4476

Omslagillustraties

Eindeloos schaatsen op echt ijs. De leus op het affiche van *Le Pôle Nord*, een vroege Parijse kunstijsbaan, moest het publiek ervan doordringen dat het hier niet ging om een rolschaatsbaan of een nepijsvloertje met een of andere vieze chemische substantie. Aan de rijk uitgedoste dame en haar dito dochtertje op de **voorzijde** te zien, kwam dat publiek overigens uit de betere rangen en standen. Kunstijs was er (nog) niet voor het gewone volk. De elite kon er terecht van 's morgens zeven tot middernacht, met anderhalf uur onderbreking voor het diner.

Ron Couwenhoven vond op de website van de *Bibliothèque National* nog veel meer van dit soort prachtige steendrukken. Teveel om allemaal af te beelden, maar een royale selectie in deze *Kouwe Drukke* vonden we wel op z'n plaats.

Op de **achterzijde** een poster met de 'grand patineur' William H. Fuller. We herkennen de grote meester op ijs- en rolschaatsen aan z'n houding én aan z'n puntsnor, waarmee hij Salvador Dalí minstens een halve eeuw voor was. Die Fuller moet in alle opzichten een mannetjesputter zijn geweest. Lang voordat hij met zijn schaatsshow de hele wereld rondreisde, stond hij al model voor Bill Tarbox, behalve een gedegen schaatser, tevens een stoere voorman bij een staalfabriek in de novelle *Love and Skates* (1862) van Theodore Winthrop¹. Zelden een hartstochtelijker liefdesverklaring aan het schaatsen gelezen.

Winthrop, die een jaar later een vroege dood zou sterven in de Amerikaanse burgeroorlog, vermeldt *en passant* ook dat iemand op *swan-necked skates* reed. De zwanenschaatsen van koningin Victoria en haar gemaal Prins Albert uit 1851 (KD 47) waren aan de andere kant van de Atlantische Oceaan niet onopgemerkt gebleven, al werden ze door de auteur wel als snobistisch ervaren.

Het **Noord-Amerikaanse schaatsen** komt ook aan bod in een tweetal andere artikelen in dit nummer. Frits Locher neemt ons mee naar Philadelphia, waar in 1849 de eerste ijsclub van het continent werd opgericht. De *Philadelphia Club Skate*, hét lokale model, werd er onder andere gemaakt door Clarenbach & Herder. Aan de hand van een oude reclameposter doet Frits hun bedrijfsgeschiedenis uit de doeken.

De andere bijdrage is van Cheryl Richardson. Deze Canadese is een van de hoofdredacteurs van de *newsletter* van de *Antique Ice Skate Club* (AISC) en sinds kort lid van De Poolster. Ze verdiepte zich in Amerikaanse kinderschaatsen en publiceerde daarover een lang artikel in genoemde nieuwsbrief. Frits Locher vatte het sterk samen voor *Kouwe Drukke*, maar was wel zo wijs om de schaatsfoto's allemaal op te nemen.

KD53 kent nóg een **primeur**: Nelly Moerman begint haar rubriek over winterse afbeeldingen in de kunst met een werk van Sörensen, een romantische schilder uit de 19^e eeuw. Het schilderij is niet bepaald stereotiep voor schaatsland Holland: het echtpaar op de voorgrond heeft namelijk helemaal geen schaatsen onder ...

Dat gold ook voor **Lidwina** uit Schiedam toen zij in 1395 haar befaamde smak op het ijs maakte. Aan kunstenaars is die informatie niet besteed: onze ijsheilige wordt steevast afgebeeld op van alles en nog wat tussen glis en klapschaats. Fred Groot kwam haar tegen op een kerkmuur in Limburg. Op kruischaatsen nota bene. Liedewij blijkt dus niet vies van een pittig tochtje, want Limburg is vanuit Schiedam toch nog een heel eind over de Maas. Met hoogtemeters en al!

Dat brengt ons bij Kurt. Cerstiaens beleefde zijn 'gouden moment' deze winter op het ijs van Flevonice, Biddinghuizen. Bij de doop van zijn eigen geesteskind nog wel, de Poolstertoertocht op 14 februari. Maar daar rept hij niet over in zijn ontboezeming. Wie gaat zijn uitdaging aan?

Niko Mulder, namens de redactie

¹ Foster – *A Bibliography of Skating, 1898, p. 51*

Kinderschaatsen

Ik ben altijd geïnteresseerd geweest in kinderschaatsen; ze zijn schattig, maar vooral ook omdat ik me er als schaatscoach van bewust ben wat kleine voeten kunnen doen! Als iemand die geïnteresseerd is in antieke schaatsen, ben ik me er ook bewust van hoeveel moeilijker het geweest moet zijn om te leren schaatsen op die vroege modellen.

Om meer te weten te komen over schaatsen in Amerika in de 19^e eeuw, heb ik de website van *Chronicling America, Historic American Newspapers*, <http://chroniclingamerica.loc.gov>, doorzocht op patenten en type schaatsen die in die periode werden gebruikt. Ik ben gewend te denken dat schaatsen iets is wat mannen deden. Ik vermoed omdat zij degenen waren die boeken over schaatsen schreven. Maar hoe meer ik lees, hoe meer ik me realiseer dat kinderen een groot aandeel uitmaakten van degenen die in de beginperiode na 1800 schaatsten.

Jong geleerd

In 2007 was ik met andere leden van de *Skate Canada Long Term Athlete Development Committee* bezig met het in beeld brengen van de fasen om te leren schaatsen, vanaf de eerste stap tot aan het Olympisch podium. Ik werkte aan de fase 'Leren trainen' die de cruciale periode van ongeveer 7 tot 10-jarige leeftijd omvat. Het is de fase tussen 'Leren schaatsen' en de fase met één of twee dubbele sprongen. Het document in zijn geheel vormt de hoeksteen van de huidige vernieuwing van het Canadese schaatsprogramma. Onze conclusies onderschreven het belang van pre-puberale ontwikkeling bij een sport met specialisatie op jonge leeftijd, zoals kunstrijden.

Het is mijn overtuiging dat - hoewel de kwaliteit van de schaatsen die in de 19^e eeuw werden gebruikt, aanzienlijk verschilden van de huidige schaatsen - het onderliggende principe, namelijk dat het op jonge leeftijd leren schaatsen, van fundamenteel belang is voor later succes, nu nog even waar is als toen. De mannen die de ontwikkeling van het kunstrijden in de 19^e eeuw

zo bevorderden, hebben bijna zeker het schaatsen niet opgepakt als volwassenen maar waren waarschijnlijk van kinds af aan al schaatsters.

Uitdagende sport

In tegenstelling tot vandaag de dag, nu het schaatsen, afgezien misschien van een pijnlijke heup of gedeukt ego, plaatsvindt in een gecontroleerde omgeving, was de beginperiode na 1800 er één met volop echt gevaar en avontuur. Dat maakte het extra aantrekkelijk voor jongen jongens. Hierbij een paar voorbeelden van zulke avonturen:

'Zestien jongens verdronken een paar dagen geleden in Egremont, Massachusetts, doordat het ijs brak terwijl zij op een vijver aan het schaatsen waren' - *Vermont Telegraph*, 21 februari 1838.

'De watervallen bij Rochester waren hoog en snel vorige week. Op donderdag begon het ijs in de rivier te breken toen er 150 jongens op schaatsten. Zij schoten allemaal naar de kant toen het ijs begon te barsten. Binnen vijf minuten viel het in kleine stukjes uiteen en stroomde het met grote snelheid naar de waterval. Als de schaatsters iets langer waren gebleven dan zou de snelle stroming ze mee naar beneden hebben gesleurd' - *Somerset Herald*, Somerset, Pennsylvania, 26 januari 1847.

17,5 cm: 5-jarige jongen of 4½-jarig meisje

Alles wijst erop dat schaatsen uitzonderlijk populair was bij kinderen. Kranten wijdden er veel artikelen aan en vermeldten ook wat schaatsters er voor over hadden om zelfs zonder een vijver toch te kunnen schaatsen, en hoe bedreven ze er in waren.

21,6 cm: 9½-jarige jongen of 9-jarig meisje

Uit eigen ervaring

Als een jongen tien jaar oud was rond 1860, moet hij dertig of veertig zijn geweest in het decennium vanaf 1880, een periode waarin ontelbaar veel boeken over de schaatstechniek zijn geschreven. Het kan haast niet anders dan dat de leiders van de sport uit die periode vanaf hun jeugd jarenlang hun kennis hebben opgedaan.

Verklaring gezocht

We zouden misschien mogen veronderstellen dat niet veel kinderen geschaatst hebben omdat kinderschaatsen zo zeldzaam zijn, maar er is juist volop bewijs dat veel kinderen hebben geschaatst. Waar zijn al die kinderschaatsen gebleven? Ontbreken ze omdat de schaatsen van kind tot kind werden doorgegeven en er daarom minder nodig waren dan er schaatsers waren? Of zijn de schaatsen door het langdurig gebruik geheel versleten geraakt en uit elkaar zijn gevallen en weggegooid? De kinderschaatsen die zijn overgebleven lijken miniatuurversies van schaatsen voor volwassenen, net zoals vandaag de dag.

Kindervoetjes

Onder verzamelaars van antieke schaatsen wordt er van uitgegaan dat een kinderschaats een voetstapel heeft van 22,5 cm (9 inch) of minder. Als we er vanuit gaan dat een kindervoet ongeveer een 1,25 cm (½ inch) kleiner is dan hun schoen en dat de schoen past op de

lengte van de voetplaat van een schaats, dan kunnen we daaruit afleiden hoe oud de drager van de schaats zou kunnen zijn.

Er is een verband tussen de lengte van een pre-puberaal kind en de leeftijd. Onder 22,5 cm (9 inch), vertegenwoordigt de lengte van een voet ongeveer 15 % van de totale lengte van een mens. De hier weergegeven tabel laat een vergelijking zien van de lengte van de voetstapel en de leeftijd van de gebruiker.

De gemiddelde lengte is niet veel veranderd gedurende de afgelopen twee eeuwen. Gedu-

Voetstapel in cm	Voet in cm	Lengte kind in cm	Gem.leeftijd jongens	Gem.leeftijd meisjes
15	13,75	92,5		
15,625	14,375	95		
		97,5	4	
16,25	15	100		4
		102,5		
16,875	15,625	105	5	
17,5	16,25	107,5		5
		110		
18,125	16,875	112,5	6	6
		115		
18,75	17,5	117,5	7	
19,375	18,125	120		7
20		122,5	8	
20,625	18,75	125		8
		127,5	9	
21,25	19,375	130		9
		132,5	10	
21,875	20	135		10
22,5	20,625	137,5		
23,125	20,625	140		
23,75	21,25	142,5		

Relatie tussen lengte voetstapel, lengte kind en gemiddelde leeftijd

16,5 cm: 4½-jarige jongen of 4-jarig meisje

rende de Industriële Revolutie (1760 tot 1820-40) waren kinderen wat kleiner vanwege de

armoedige leefomstandigheden, maar veel scheelde het niet en dan nog hoofdzakelijk in Engeland.

Dus het lijkt erop dat 22,5 cm (9 inch) en kleiner (leeftijd ongeveer tien jaar) een duidelijke afbakening is tussen kinderschaatsen en schaatsen voor volwassenen.

De vondst van een paar kleine schaatsen die in goede staat zijn, is altijd een toevalstreffer.

Cheryl Richardson
Vertaling: Frits Locher

Cheryl Richardson is de Canadese hoofdredacteur van de newsletter van de Antique Ice Skate Club (AISC) en sinds kort lid van De Poolster.

Een uitgebreide versie van bovenstaand artikel verscheen onder de titel 'Children's Skates' in de AISC newsletter van januari 2015.

17,8 cm: 5½-jarige jongen of 5-jarig meisje

Pool uit Warga

Deze schaatsen vond ik vorig jaar op een rommelmarkt in Delft. Wat mij opviel was de bijzondere vorm van het houtje.

Het bleek dat ze door de Friese schaatsenmaker G. Pool (1865-1905; datering Wiebe Blauw) uit Warga zijn gemaakt.

De schaatsen hebben een uitgewerkt voetblad, voorzien van twee riemgaten.

Aan de voorzijde van het ijzer is een uitgesmeed puntje aangebracht, waaraan je kunt zien dat Pool bij D.G. Minkema (1854-1884; datering opnieuw Wiebe Blauw) uit Oosterlittens in de leer is geweest.

Aan de achterzijde is een boutje aangesmeed dat met een moer aan het houtje is bevestigd.

Bij één schaats is nog een reparatie te zien van het houtje.

Jan Gores/ foto's: Hans van der Donck

Een oude bekende

Ik heb in 2010 een schaalmodel gemaakt van een Duitse metalen schaats, die ik had geleend van Tom Clardij.

Deze schaats is gemerkt: 'Kramer' en daaronder 'Gesetzlich geschütztes Muster'. Dat betekent zoveel als 'wettelijk beschermd model'.

Schaalmodel van schaatsen van Kramer

Op de Verzamelaarbeurs in Utrecht ben ik in het bezit gekomen van naar mijn mening bijzon-

dere schaatsen, die ik aanvankelijk heb laten liggen, maar die mij erg bekend voorkwamen qua vorm. Bij het drinken van een kopje koffie liet dat mij niet los. Ik ben teruggegaan en heb ze gekocht.

Thuis gekomen heb ik er wat aan staan poetsen om te kijken of er merktekens op stonden.

Nu komt het mooie: op de voetstapel staat het stempel 'J.GROTHAUS' en daaronder de tekst 'GESETZLICH GESCHÜTZTES MUSTER' en het stempel 'Becker & Wieber'.

In *Schaatsenmakers Remscheid e.o.* van Wiebe Blauw en Frits Locher vond ik op pag. 17: *J.Grothaus Remscheid, periode van voor 1925 voorganger van Sieben & Co.*

Op pag. 14 staat vermeld: *Becker & Wieber Remscheid, periode ca. 1877.*

Mijn schaatsen hebben geen doorlopende krul. Zijn er misschien verschillende uitvoeringen geweest of er is een stuk afgezaagd?

Wellicht zijn de schaatsen van Tom Clardij en die van mij van dezelfde maker? Is er bij leden van De Poolster iets bekend over deze maker(s)? Komt dit model voor in oude catalogi?

Simon Verschueren

Een Schiedamse ijsheilige in Wahlwiller

U kent waarschijnlijk de afbeelding van de op het ijs gevallen Lidwina van Schiedam. Het is een houtsnede van Jacob Cornelisz. van Amsterdam, afgedrukt in *tLeven van Liedwij die maghet van Sciedam* van Jan Brugman uit 1498.

Lidwina leefde van 1380 tot 1433. Zij kwam uit een kinderrijk gezin. Op vijftienjarige leeftijd viel zij op het ijs, brak een rib en werd bedlegerig. Toen zich ook andere kwalen openbaarden, bracht haar biechtvader haar ertoe dit lijden “in vereniging met de lijdende Jezus voor het heil van de wereld te verduren”. Haar lijdensweg duurde 38 jaar. Haar vroomheid uitte zich in wonderen, visioenen en extases en in haar beschikbaarheid voor velen die raad en hulp bij haar zochten. Pas in 1890 werd zij heilig verklaard, waarschijnlijk een eerbewijs vanuit Rome aan het herrezen katholicisme in Nederland.

Prentje van Lidwina, zoals verkrijgbaar in Museum Catharijneconvent Utrecht.

Lidwina wordt doorgaans voorgesteld met een kruisbeeld of een rozentak in de hand en rozen in het haar. Haar relieken rusten in de parochiekerk van Onze Lieve Vrouw Visitatie in Schiedam. Zij is de beschermheilige van langdurig zieken, hun verzorgers en van schaatsters. Haar feestdag (sterfdag) is 14 april.

Dit jaar is het 125 jaar geleden dat Lidwina werd heiligverklaard. 2015 is daarom in Schiedam uitgeroepen tot Lidwinajaar. Van april tot en met december vinden er vele culturele, bezinnende en sportieve activiteiten plaats.*

* Zie programma op website www.ontdekschiedam.nu

Onderduikadres

Het is opmerkelijk dat een schaatsland als Nederland ook een heilige kent die haar heiligheid mede ‘dankt’ aan het schaatsen. Behalve de hierboven genoemde houtsnede ken ik weinig voorstellingen van Lidwina. Een heel bijzondere afbeelding kwam ik op het spoor tijdens een vakantie in Zuid-Limburg en wel in de parochiekerk van Sint Cunibertus in Wahlwiller. Deze kerk is eind veertiger jaren van de vorige eeuw voorzien van schilderijen door de van oorsprong Rotterdamse kunstenaar Aad de Haas (1920-1972). Vanwege betrokkenheid bij het verzet dook hij in september 1943 onder in Zuid-Limburg en is daar blijven wonen en werken.

De door hem geschilderde kruiswegstaties werden door de kerkelijke autoriteiten als controversieel beschouwd, wat leidde tot verwijdering, nota bene op Goede Vrijdag 1949. De waardering onder de parochianen was overwegend positief, zo bleek uit een enquête. In december

1980 keerden ze weer terug in het inmiddels prachtig gerestaureerde kerkje, en deze keer met volledige instemming van de R.K. kerk. De kleuren zijn oogstrelend, al kost het veel mensen ook nu nog moeite de afbeeldingen te appreciëren. Je moet er wat langer bijilstaan en er misschien uitleg bij krijgen.

Lidwina op doorlopers

Tussen de kruiswegstaties en de op de muren geschilderde bijbelse figuren en heiligen in het kerkje heeft ook Lidwina een plaats gekregen. Klaarblijkelijk met roosjes in het lange haar, maar in plaats van rozentak of kruis draagt zij met haar rechterhand ... een paar schaatsen. "Doorlopers!" zei een Fries die ik het liet zien. De krul van de schaatsen is duidelijk zichtbaar. Anders dan op andere afbeeldingen is er niets te bespeuren van vallen op het ijs of bedlegerigheid. Je zou kunnen zeggen dat Lidwina is afgebeeld in 'verheerlijkte staat', met een gaaf lichaam dus, als een meisje dat vol verwachting op weg is naar het ijs om met haar vriendinnen te gaan schaatsen of daarvan verzadigd terugkeert. Zo had het eigenlijk moeten gaan met Lidwientje en zoveel andere kinderen die door ziekte en lijden overvallen worden. Ook Aad de Haas had hier weet van: zijn zusje Toos stierf in 1939 op twaalfjarige leeftijd. Mogelijk heeft hij schilderend uiting willen geven aan zijn verzet tegen onverdiend lijden en aan zijn geloof in de onoverwinstbaarheid van de menselijke levensdrang, zo u wilt aan zijn geloof in de verrijzenis van het lichaam, met schaatsen en al.

Fred Groot

Literatuur:

De schilderijen en kruiswegstaties in de Sint Cunibertuskerk te Wahlwiller, uitgegeven door drukkerij Rosbeek te Nuth; ISBN 90-73367-09-3

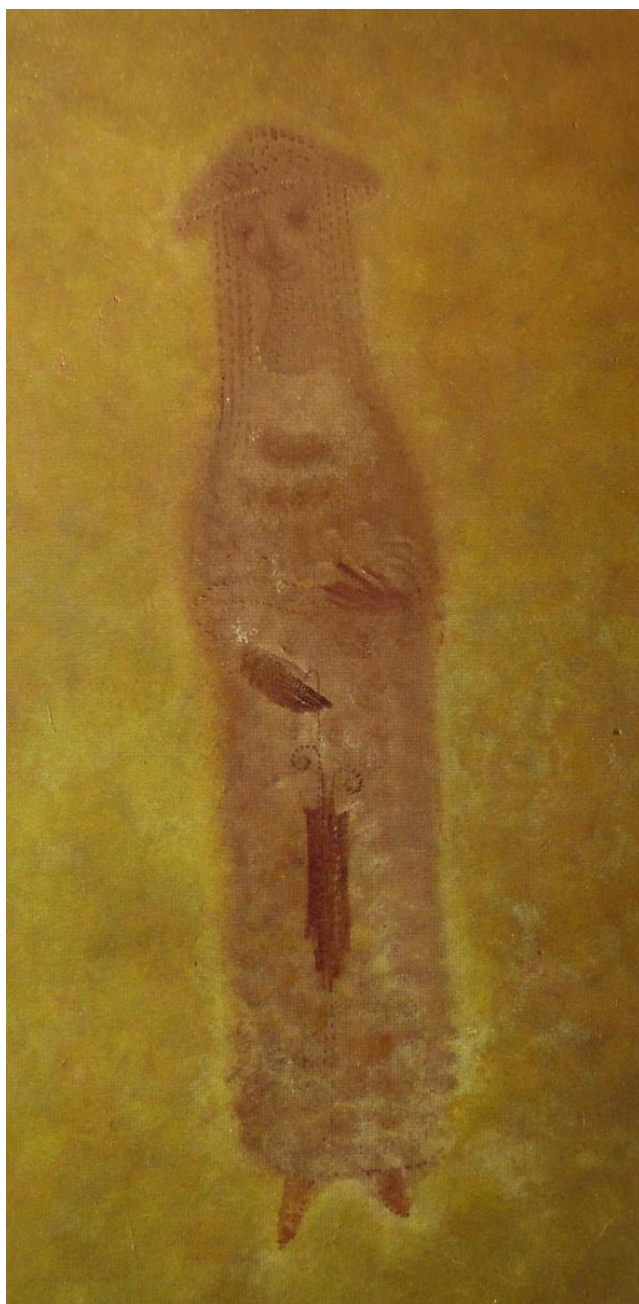
Noot van de redactie:

Volgens haar biograaf begaf Liedwijn zich met schaloetsen op het ijs. Dit waren een soort platijnen of trippen, dus houten onderschoenen in plaats van schaatsen. Zie ook Ten IJse 4, Kouwe Drukke 36.

Boven: linkermuur van de Sint Cunibertuskerk te Wahlwiller met in het midden Lidwina

Onder: Lidwina in detail

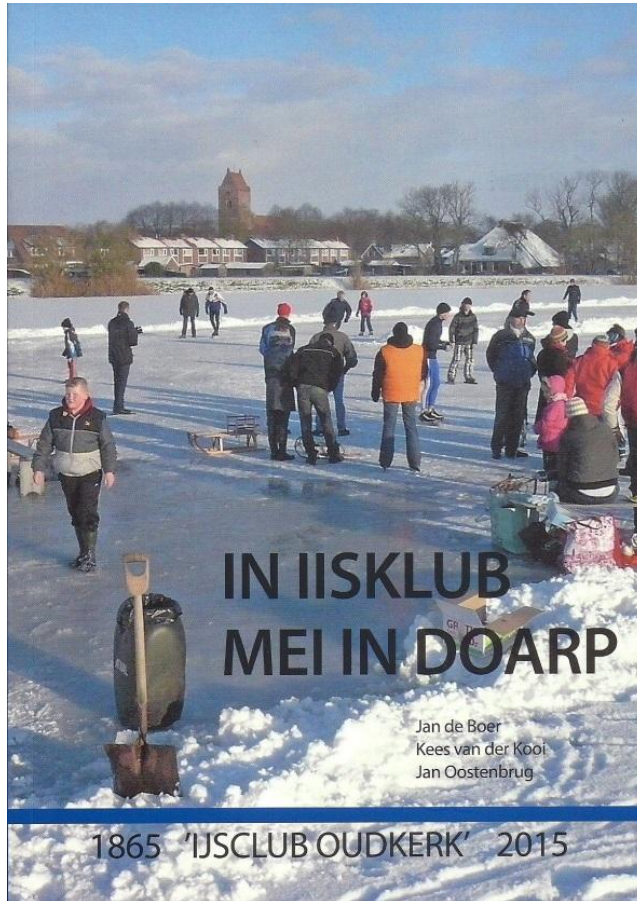
SCHAATSBIBLIOTHEEK 26

'Een ijsclub c.q. ijsbaan met een dorp'

In de *Leeuwarder Courant* van 5 maart 1925 staat een kort verslag van de buitengewone algemene vergadering ter herdenking van het 60-jarig bestaan van de 'IJsclub Oudkerk'. Een feestelijke bijeenkomst in dit fraaie Friese dorp, dat toen zo'n 700 inwoners telde. Die avond memoreerde de secretaris dat de club werd opgericht met 55 leden *'welk aantal langzamerhand groeide en thans 377 bedraagt'*. Waarop hij – let wel: al in 1925 - refereerde aan een uitspraak van een hardrijder, die vroeger reeds had opgemerkt: *'dat men hier niet heeft een dorp met een ijsclub, maar een ijsclub met een dorp'*.

Die gevleugelde uitspraak zou later vaak worden geciteerd. Dus lag het bijna voor de hand, dat het jubileumboekje dat ter gelegenheid van het 125-jarige bestaan verscheen die titel met zich meedroeg: *In ijsclub mei in doarp. 1865 'IJsclub Oudkerk' 1990*.

Inmiddels zijn we weer vijfentwintig jaar verder. Het Friese dorp dat sinds 1989 officieel Aldtsjerk heet – tussen haakjes: de clubnaam is niet gewijzigd - maakte zich in januari op om nadrukkelijk stil te staan bij het 150-jarig bestaan van de gerenommeerde ijsvereniging. Eén à twee jaar eerder vroeg de voorzitter aan de schrijver van dit artikel of deze kans zag op de feestavond een lezing annex PowerPointpresentatie te verzorgen: *'Niet alleen over de jubilerende club, maar ook over de verwevenheid tussen het dorp en het schaatsenrijden.'* Over een uitdaging gesproken! En zo geschiedde. Op vrijdagavond 16 januari stond ik in een prachtige entourage in een etablissement in het nabijgelegen Readtsjerk (Roodkerk) de massaal opgekomen leden plus de genodigden – in totaal bijna 200 in getal – toe te spreken en hen de beelden van het

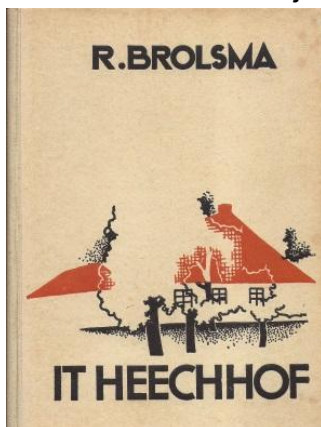

boeiende Oudkerker ijs- en schaatsverleden én het dito heden op meerdere schermen te tonen. Ik wist dat aan het eind van de avond een nieuwe versie van een jubileumboek zou worden gepresenteerd met een bekende titel: *In ijsclub mei in doarp. 1865 'IJsclub Oudkerk' 2015*. Voor mij aanleiding om de PowerPointpresentatie net een andere naam te geven. Ik baseerde me op een artikel in het *Nieuwsblad van Friesland* van 2 januari 1940. Daarin stond indertijd een paginagroot artikel over een 75-jarige ijsclub. Ik citeer: *'De groote, prachtige baan van Oudkerk is vermaard in heel de provincie zoowel als daarbuiten. Men kent toch die woorden van een vreemdeling, die eens op 'n winterdag Oudkerk bezocht! Hij was zóó getroffen: dat hij zeide: "Ik dacht een dorp met een ijsbaan te vinden en ik vind een ijsbaan met dorp!"'*

Ooit kreeg ik van een Heerenveense journalist, die als pseudoniem voor enkele boeken de naam D.M. van der Woude bezigde, een aantal plakboeken met *'Artikelen over ijs- en wintersport, geschreven door Douwe Miedema'*. Maar wat graag gebruikte ik zijn kop van een krantenartikel uit 1940 voor een lezing - 75 jaar later - over hetzelfde onderwerp.

Friese literatuur

In de Friese literatuur bestaan boeken met prachtige beschrijvingen van de stemming en de sfeer op een hardrijdersdag in het aloude Wouddorp. De mooiste vind je misschien wel in de roman *It Heechhōf* van de destijds zeer bekende uitbeelder van het Friese volksleven Reinder Brolsma (1926). Vertaald klinkt het ongeveer zo: *'Friesland blijft niet thuis, ook niet als het ruig, koud en stormachtig weer is, als er ergens om fraaie prijzen wordt gereden. Overal vandaan, maar vooral ook uit het noorden van de provincie, begeven zich de mensen zich in de richting van Oudkerk. Holwerd, Ternaard, Blija, uit al die oude zeedorpen tot aan Stiens toe gaan de bewoners op schaatsen naar dat dorp – de Leeuwarder Courant heeft dooi voorspeld. Misschien is het deze winter wel de laatste gelegenheid.'* Wat volgt, is het prachtige hoofdstuk *Kriich* over een hardrijderij met drie aan de stok

(met twee mannen en een vrouw in het midden), waarbij drie kinderen uit het gezin dat in het oude boerderijtje *It Heechhōf* woont op verrassende wijze de finale om prijs en premie winnen.²

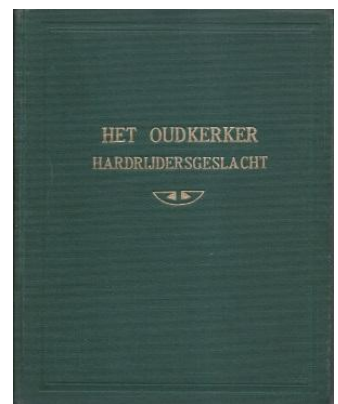
'Een prijs, gewonnen op de banen van Oudkerk, schijnt meer waarde te hebben, dan die, elders veroverd. Want Oudkerk looft meestal flinke prijzen uit, de beste hardrijders en hardrijdsters komen er op los en wanneer men daar behoort tot de winnaars, dan mag men zich met trots scharen onder de beste rijders', aldus Miedema in zijn jubileumartikel in 1940.

Hardrijdersgeslacht

Er is nóg een boeiend facet in de Oudkerker ijs- en schaatsgeschiedenis. Ik citeer wederom

Miedema, nu uit een artikel in december 1938: *'Oudkerk heeft driekwart eeuw lang de glorie gekend van onder zijn bewoners vele en bekende hardrijders te tellen. Tientallen uitblinkers op de schaats hebben de jaren door den roem van hun woonplaats in de ijsbaan hooggehouden. Vrouwen, zoowel als mannen gingen van Oudkerk uit naar de hardrijderijen en overal waar ze kwamen behoorden ze tot meeste gevreesde tegenstanders en in den regel keerden ze met een prijs huiswaarts.'* Douwe Miedema introduceerde in dat krantenartikel het begrip *'Het Oudkerker Hardrijders-geslacht De Vos – Hellinga – Velstra'*. Zeventien jaar later publiceerden ds.

A.F. Scholte en W.Tsj. Vleer hun veelgeprezen boek *Het Oudkerker hardrijdersgeslacht Bottema – De Vos – Hellinga – Velstra – Uitterdijk en aanverwante familiën* (een privé-uitgave van de

samenstellers uit 1955). Vanzelfsprekend stipte ik in mijn voordracht de verschillende zienswijzen aan over de oorzaak waardoor er vroeger zoveel vooraanstaande hardrijders uit Oudkerk kwamen. Minstens zo verrassend voor de aanwezigen (en zeker voor de auteurs van de beide recente jubileumboekjes) was mijn onthulling dat zowel in het boek van 1990 als in de uitgave die dezelfde avond nog zou worden aangeboden een foto voorkomt waarvan ten onrechte wordt verondersteld dat het zou gaan om de beroemde hardrijder Oene Klazes de Vos. In werkelijkheid is het een portret van diens oomzegger (en schoonzoon) Klaas Wiltjes de Vos (1846-1876), die zich – aldus het verhaal in de familie – letterlijk 'doodgereden' heeft.

² *Er is ook een Nederlandse vertaling van deze roman: Menschen tussen Wad en Wouden (H.P. Leopolds Uitgevers-Maatschappij N.V., 's-Gravenhage 1940)*

'Aan de balk'

Veel beroemde namen passeerden deze avond de revue, zowel representanten uit het Oudkerker hardrijdersgeslacht als beroemde Friezen die ooit een wedstrijd in Oudkerk hadden gewonnen. Maar ook de schaatsenmakers (denk

bijv. aan de klompschaatsen van Yde Hamstra) en plaatselijke gebruiken, zoals de ontdekking dat er in Oudkerk heel lang 'rechtsom' werd gereden en natuurlijk ook de nog altijd bestaande traditie dat de namen van de rijders uit Leeuwarden die 's winters het eerst Oudkerk over ijs weten te bereiken 'aan de balk' in het plaatselijke café worden geschreven.

Zeer opvallend: de 'IJsclub Oudkerk' versleet in 150 jaar slechts zeven voorzitters. Heel lang leken vader en zoon K.S. en S.K. Miedema – tussen 1881 en 1945 beiden goed voor een presidium van meer dan dertig jaar – voor een niet te kloppen record te hebben gezorgd. Maar de voorzitter van de Bond van IJsclubs (het Gewest Friesland van de KNSB) huldigde deze avond de zittende voorzitter Jan Oostenbrug, nu al meer dan 42 (!) jaar hét uithangbord van deze vereniging.

Onder diens eminente leiding aarzelde de 'IJsclub Oudkerk' niet om nieuwe ijswegen in te slaan. Door de jaren heen vormde de Mar (het bevroren buitenwater van het Oudkerkster meer) de nauwelijks te overtreffen toplocatie bij de beroemde hardrijderijen en andere ijsfeesten. Maar de winters van onze tijd maakten het té vaak onmogelijk het meer op te gaan. Met veel doorzettingsvermogen slaagde het ijsclubbestuur erin onmiddellijk ten oosten van het meer een stuk land te huren waarop in de afgelopen jaren al diverse keren een landijsbaan kon wor-

den uitgezet. In december 2009 slaagde men er zelfs in – met lef en een klein beetje geluk – de eerste hardrijderij van het winterseizoen in deze provincie uit te schrijven.

Iishokje

En dat alles in de onmiddellijke nabijheid van het 'iishokje', het markante clubgebouw dat sinds 1925 mee het silhouet van Oudkerk bepaalt.

Eigenlijk zorgde het ijsclubbestuur zelf voor het mooiste jubileumcadeau voor deze bijzondere vereniging. Want het waren de bestuursleden zelf en de vele vrijwilligers die onnoemlijk veel tijd en inspanningen besteedden aan een totale opknopbeurt van dit rijksmonument. Vijfenzeventig jaar geleden schreef de toen in Oudkerk wonende journalist en fotograaf J.D. de Jong in de *Leeuwarder Courant* de volgende gevoelvolle woorden: *'Wat der yn de Wâlden ek opkaam, bloeid en ûndergien is, ús iisklub is sa'n ûnmisber diel fan elke Aldtsjerkster wurden, dat dy sil bestean bliuwe, sûnder mis minstens noch sa'n 75 jier.'* Met diezelfde woorden – maar nu vertaald – eindigde ik anno 2015 mijn voordracht: *"Wat er in de afgelopen decennia in dit deel van de Wouden ook allemaal gesticht is, tot bloei gebracht of ook weer te niet is gedaan, deze ijsclub is zo'n onmisbaar onderdeel van elke inwoner van Oudkerk geworden, dat deze vereniging ongetwijfeld zal blijven bestaan, en volgens mij minstens nog 75 jaar."*

Hedman Bijlsma

Column Jan de Wit

Wijsheid

Ik heb lang gewacht met het schrijven van deze column. Een blik op de thermometer, de krant nog eens doornemen, nee, het wordt niks! Nog even uitstellen dus. Geen ijs, geen column, lijkt het wel. Op het tv-nieuws kwam wel weer een paar enthousiastelingen, of moet je misschien toch zeggen zonderlingen, voorbij, dat er prat op gaat dat ze wel over één nacht ijs durven gaan, maar dan moeten ontdekken dat de grens tussen schaatsen en pootje baden wel erg dun is. Nee, het wordt ook deze winter weer geen echte winter. Geen afbuigende straalstromen, geen ijs dus en al zeker geen **Elfstedentocht**. Toch was die tocht in december wel weer even in het nieuws. '70 duizend man op het ijs: *Hartstikke gevaarlijk*' kopte de krant. 'Als de tocht er ooit nog komt, mogen alle leden meedoen.' is daaronder de openingszin van het artikel. De website van de Koninklijke Vereniging de Friesche Elf Steden leert dat het nog niet echt zo ver is. Het bestuur van de vereniging heeft van de leden de toestemming gekregen om te onderzoeken of met ingang van de winter 2015-2016 alle leden, die voor 1 juni 2014 lid waren, mogen starten. Er is dus nog een voorbehoud, maar toch, er gloort hoop. Hoop die we o.a. te danken hebben aan de wetenschap. "De kennis over de draagkracht van goed ijs is verbeterd", zegt het bestuur. Een andere reden voor de heroverweging van het besluit tot beperking van het aantal startgerechtigde leden is het "gebruik van herkenningmiddelen, waardoor zwartrijden direct herkenbaar wordt en daarmee ingrijpen door onze organisatie mogelijk maakt (naast de sociale controle), waardoor het aantal zwartrijders sterk wordt terug gebracht". Hier wordt bedoeld op de technische mogelijkheid de schaatsen uit te rusten met een transponder, waardoor niet alleen te controleren is of de schaatser gerechtigd is de tocht te rijden, maar waarmee ook na te gaan is waar de schaatser zich bevindt. Wetenschap en techniek vergroten onze kansen!

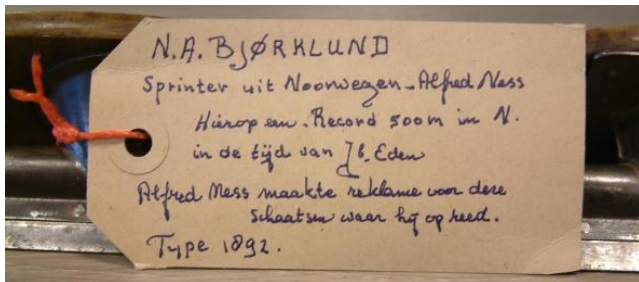
Maar er is nog iets. **Vrijheid**! Het is in de afgelopen winter een mantra geworden: we laten ons niet beperken in onze vrijheid! Ook die 70 duizend leden van de vereniging laten zich niet graag beperken in hun vrijheid om de tocht te rijden. Waarom is die vrijheid indertijd dan toch beperkt? Heel eenvoudig, wetenschap, techniek (en klimaat?) brachten het inzicht dat 16 duizend rijders de limiet was om de tocht zonder onverantwoorde risico's te kunnen organiseren. Let op, het gaat nu om **risico's**. Het vermijden van risico's stond eeuwenlang hoog in het vaandel van de Nederlanders. De oprichting van de eerste multinational van de wereld, onze befaamde Verenigde Oostindische Compagnie, was niets anders dan een initiatief om risico's op z'n minst te spreiden, maar liefst te voorkomen. Vrijwel iedere Nederlander heeft een map met verzekeringspolissen, want 'dat' risico kun je beter maar niet lopen. Nu lijkt het risico wat onder te sneeuwen door de populariteit van de vrijheid. Gemakshalve lijken we te vergeten, dat meer vrijheid onherroepelijk meer risico oplevert. Een mechanisme waarmee we als schaatsers allemaal wel eens dealen. Het zit in onze genen. Het heeft gevoren. Er ligt een nog uiterst prematuur laagje ijs. Het kriebelt door het hele lijf. De schaatsen hebben we al onder de arm. Zullen we? Het 'of zullen we niet' komt al niet eens meer in ons op. We gaan! Dan staan we ineens tot ons middel, of misschien wel erger, in het water. We hebben de vrijheid genomen en we nemen het natte pak op de koop toe. Aan ernstiger gevolgen wil ik liever niet denken. We hebben gegokt en verloren. Jammer. Het was onze eigen **verantwoordelijkheid**. Daar is dat andere woord weer. Wie is er verantwoordelijk? De eerste vraag die wij Nederlanders stellen na een ramp. Vrijheid, risico en verantwoordelijkheid. Drie woorden die vrijwel bij ieder besluit een rol spelen. Drie begrippen die meestal niet goed met elkaar harmoniëren. Het bestuur van de Koninklijke Vereniging de Friesche Elf Steden wens ik daarom een vierde begrip toe: **wijsheid**.

Vroege noren van Bjørklund

‘Ze zijn verkregen via Ebay uit de Verenigde Staten en passen mooi bij mijn Scandinavische collectie.’

Zoals een goed verzamelaar betaamd, legde Teun Wanink de informatie over zijn nieuwe aanwinst vast. Het labeltje met de tekst bevestigde hij aan de schaats. Volgens de vorige eigenaar brak Alfred Næss, tijdgenoot van Jaap Eden, records op deze schaatsen van Bjørklund.

Alfred Næss bracht inderdaad het wereldrecord op de 500 meter op zijn naam. Voor het eerst in 1893, toen hij nog maar vijftien was. Een jaar later haalde het joch er weer een volle seconde vanaf: 47,0. Jaap Eden zou nooit sneller rijden dan 48 blank ...

Op het kaartje staat echter ook dat de schaats een type uit 1892 betreft. De ontwikkelingen gingen snel in die dagen. Je zou verwachten dat deze onderschroefnoor een jaar later al was vervangen door een schaats met vaste schoen. En dat die ouderwetse ogende houten voetstapel had plaatsgemaakt voor een ijzeren voetblad. Zo'n model hadden Eden, Donoghue en al die andere kampioenen immers ook. De bronnen spreken het tegen.

De schaatsen van Fossum als voorbeeld

In november en december 1890 trainde de Amerikaan Joe Donoghue, ook al zo'n jong broekie, in Noorwegen. Hij liet zijn degelijke houten onderbindschaatsen voor wat ze waren en schafte een paar hogere en superlichte noren aan bij schaatsenmaker Fossum in Oslo. De ijzers waren – exact tot op de tiende millimeter gemeten – 1,58 cm dik.

Het fabricaat van Fossum kreeg ook ten noorden van Oslo bekendheid. A.E. Volla uit Jevnaker, helemaal onder aan het langgerekte Randsfjord in Hadeland, kon het zich later nog goed herinneren: *‘de Fossumschaatsen deden hun intrede’*. Er ging een magische klank van uit ...

Skøitesmed Bjørklund onovertroffen

Al vrij snel nadat het Hadeland kennis had gemaakt met die ijzers van Fossum begon de plaatselijke *skøitesmed* (schaatsensmid) Nils Bjørklund uit Jevnaker zelf noren te maken.

Alfred Næss, inmiddels meervoudig wereldrecordhouder op de sprint, won er in 1895 het Europees Kampioenschap in Boedapest mee. Volgens – opnieuw – A.E. Volla, die op hetzelfde model schaatsen in 1892 derde werd op het

Noors kampioenschap over 1 mijl, kon Bjørklund de vergelijking met elke schaatsenmaker waar ook ter wereld doorstaan.¹ Volgens de informatie die Teun verkreeg, prees rassprinter Næss diens schaatsen ook aan. Bjørklund had geen betere referent kunnen treffen.

¹Volla – Oversigt over Skøiteidrættens Utvikling i Hadelands-Bygderne - Festskrift II – 1920, p. 357

Eindstation Schagerbrug

Deze historische schaatsen hebben na zo'n 120 jaar dus een plekje gevonden in Schagerbrug. Teun lepelt de cijfers voor ons op: 'De ijzers zijn 1,5 mm dik, de potjes zijn voor en achter maar 14 mm hoog en ze hebben een mooi stukje hout als voetplaat.'

Teun Wanink / Niko Mulder

Rare schaatsen

Ik heb een tijdje geleden een paar schaatsen op de kop getikt met een rare voetstapel. Vanuit het midden gezien zijn de houten aan de binnenzijde veel smaller dan de buitenzijde. Onderstaande foto spreekt voor zich.

In mijn hele loopbaan - en ik verzamel vanaf 1980 - heb ik een dergelijke voetstapel nog nooit gezien. Misschien dat iemand mij hier iets meer over kan vertellen. Ik zou ook graag weten in welke richting de schaatsen gemaakt zijn.

Ad Huipen

IJskaart van de Havel van Tegel tot Ketzin (17)

Niet alleen in Nederland zijn er ijskaarten uitgegeven, ook in Duitsland heb ik een paar exemplaren teruggevonden. De oudste kaart is de *Eislaufkarte* van de Havel die stamt uit 1905. De kaart is buitengewoon informatief en bovendien fraai uitgevoerd. De rivier Der Havel ontspringt in het Natuurpark Muritz in Mecklenburg-Voor-Pommeren. De rivier heeft een lengte van 325 km en mondt uiteindelijk uit in de Elbe, maar heeft dan inmiddels talloze meertjes aangedaan. Zoals de titel van de kaart al aangeeft wordt er slechts een klein gedeelte gepresenteerd, een stuk dat iets boven Berlijn begint en ten westen langs deze stad loopt en uiteindelijk ten zuidwesten van Berlijn bij Ketzin eindigt. De rivier de Spree, die dwars door Berlijn loopt, mondt uit in de Havel net onder de top van de kaart. Toch zijn de andere delen van de Havel waarschijnlijk net zo mooi om op te schaatsen, want regelmatig gaat de rivier door natuurparken.

IJsvissen op de Havel

In en om Berlijn worden in de 19^e en 20^e eeuw vele ijsporten beoefend, waaronder natuurlijk ijshockey. Er zijn diverse afbeeldingen bekend van de Müggelsee in het Spreewald waar volop aan ijszeilen wordt gedaan. In de stad vindt vertier plaats op de meertjes en ondergelopen weiden. Ook ijsvissen buiten de stad wordt volop bedreven.

Facsimile

Van de kaart is in 1996 een facsimile uitgegeven door Verlag Braunschweig. Een facsimile is een replica en het is dan de bedoeling dat deze zo goed op het origineel lijkt dat er nauwelijks verschillen zijn. In de oudheid werd dit gezien als een falsificatie om als echt door te gaan. Hoewel deze replica inderdaad ook goed is gelukt zijn er wel een paar verschillen met het origineel. De replica is van dikker papier en het titelblad is aan de buitenkant van de kaart gedrukt. Bij het origineel is de kaart geplakt op een omslag. Bovendien vind ik het origineel scherper en staat op het origineel duidelijk een komma in de prijs (DM 0,60). De komma is verdwenen bij de facsimile maar daarvoor heb ik nog geen verklaring kunnen bedenken. Op de achterzijde staat bovendien vermeld dat het een 'faksimile' betreft. De opzet bij deze replica is natuurlijk niet om de koper te misleiden.

Informatief

Bovenaan de kaart staat een grote hoeveelheid tekst. In zeven paragrafen wordt de eigenaar van de kaart voorzien van informatie. Het begint met het doel van de kaart, maar behandelt ook hoe natuurijs ontstaat en weer degenereert. Er

wordt uiteengezet hoe men 'veilig' en 'onveilig' ijs kan herkennen. Uiteindelijk worden er nog een aantal praktische tips gegeven. Ook op de kaart zelf staan rood omkaderde waarschuwingsteksten. Omdat de rivier soms door aangeschakelde meren en meertjes stroomt is opletten wel geboden, want door stroming van

de rivier vriest niet alles gelijkmatig dicht en sommige stukken vaak helemaal niet. Toch heeft men op de kaart een kleine 100 km aan schaatsroutes uitgezet. Ook staan er stukjes als stippellijn aangegeven, dat betekent dat men die stukken te voet moet afleggen. Het was dus raadzaam om schoeisel mee te nemen, maar

het is goed mogelijk dat er destijds nog maar nauwelijks schaatsen waren met vaste schoen. De delen die niet dichtvriezen worden in donkerblauw op de kaart aangegeven, de overige stukken zijn lichtblauw.

Bollebozen

De samensteller van de kaart, dr. René Reymond du Bois (1863-1938), moet wel een groot liefhebber geweest zijn. Hij doet namelijk met zijn kaart voorkomen dat het op ervaring gebaseerd is. Er worden geen anderen genoemd en ook de naam van een ijsvereniging wordt niet gemeld. Als er geen tweede dr René Reymond du Bois in Berlijn heeft gewoond dan stamt hij wel uit een familie van bollebozen, want zijn vader Emil was net als hij fysioloog, een oom Paul was een vooraanstaand wiskundige en ook zijn dochter Eveline zou later een zeer bekende zoöloog worden. Zij hadden allemaal een universitaire graad en waren bovendien schrijvers van boeken die vandaag nog steeds als vakliteratuur worden beschouwd.

Het ijsfeest met draaiorgelman op de volgende pagina toont het ijsvermaak op een ondergelopen 'Wiese' bij Berlijn rond 1885. Steendruk B. Mühlig.

*Landbriefträger zu Schlitten auf dem Eise des Tegeler Sees.
Originalzeichnung von Willy Stöwer.*

Postbesteller op de Tegeler See

Ik ben in de gelukkige omstandigheid dat ik zowel over een origineel als over een facsimile beschik. De laatste komt op internet nog wel eens een keer voorbij en moet dan meestal tussen de 20 en 35 euro kosten. De eerste eigenaar van het origineel heeft de kaart zelf wat uitgebreid en bovendien voorzien van enige aantekeningen die hij gedateerd heeft met de jaartallen 1907 en 1909.

Matthy van Klaveren

Geraadpleegde bronnen: Wikipedia

Leeuwenschaatsen

Afgelopen herfst ben ik in het bezit gekomen van een paar 'leeuwenschaatsen'.

Ik zou het leuk vinden om meer te weten te komen over deze schaatsen. Er zijn enkele verzamelaars die dergelijke schaatsen hebben. Misschien kunnen zij er wat meer informatie over geven en hebben ze antwoord op de volgende vragen:

- ✚ Zijn het allemaal Zuid-Hollandse schaatsen?
- ✚ Zijn er meer makers of maar één en waar kwam(en) hij/ zij vandaan?
- ✚ Hoe zijn de leeuwjes en hoe is het ijzer bevestigd?
- ✚ Is dat bij alle schaatsen hetzelfde?

Ik hoop dat er iemand is die er meer van weet.

Karen Davidse

'Ik wilde graag weten hoe de leeuwjes aan de schaats zijn bevestigd. Daarom heb ik foto's gemaakt met het röntgenapparaat dat ik gebruik voor tanden en kiezen in mijn praktijk als dierenarts. Leek me handiger dan de hele schaats ontmantelen. Helaas is op deze kleine fotootjes niet zichtbaar dat er schroefdraad aan de leeuwjes zit.'

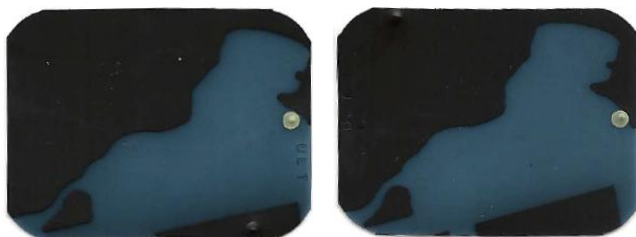

Foto boven:

René Diekstra

Overige foto's:

Karen Davidse

Noot van de redactie:

in Kouwe Drukke 29 en 30 hebben Krijn van der Ham en Bert van Voorbergen hun licht al eens laten schijnen op de 'leeuwjes'.

The Philadelphia Club Skate and Clarenbach & Herder

Niko Mulder maakte mij attent op een prachtige reclameplaat van Clarenbach & Herder uit Philadelphia in Amerika. Deze staat afgebeeld op de dubbele middenpagina van dit nummer. Omdat ik een fraai paar zogenaamde Philadelphia Club Skates met het merk van deze fabrikant in bezit heb en daarover meer wilde weten, ben ik op zoek gegaan naar informatie over dit bedrijf.

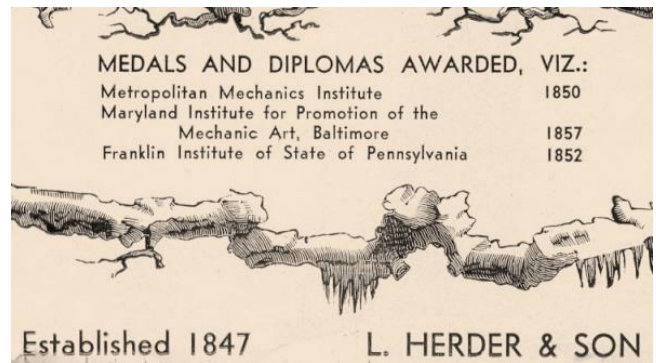
Ik heb daarvoor de informatie geraadpleegd die Ed Braakman heeft gepubliceerd in zijn standaardwerk over de Amerikaanse schaatsenmakers en deze aangevuld met de gegevens die ik op internet vond. Het is niet veel, maar wel leuk om verder te verspreiden onder de leden van De Poolster. Mogelijk hebben meer leden schaatsen van deze firma.

Duitse Herder

Clarenbach & Herder maakte metalen gebruiksvoorwerpen, zoals messen en ook schaatsen. Over dat laatste hierna meer. Volgens Ed Braakmans informatie zou het bedrijf al in 1856 in Philadelphia gevestigd zijn en was het al actief voor 1850. Op de eerder genoemde re-

Detail van reclameplaat Clarenbach & Herder

Detail van reclameplaat Clarenbach & Herder

clameplaat staat dat het bedrijf is opgericht in 1847. Daarachter staat de naam L. Herder & Son. Op internet vond ik dat een persoon met de naam Leopold Herder in 1822 geboren is in Oost-Pruisen en in 1845 is geëmigreerd naar de Verenigde Staten, waar hij in 1850 staatsburger werd. Deze Leopold startte het bedrijf L. Herder. Hij had een zoon Herman en een kleinzoon Leopold die beiden ook bedrijven opzetten, die onder andere bestek, slagersmessen, zakmessen en scharen maakten. In 1871 werd L. Herder opgevolgd door L. Herder & Son. Dit bedrijf is in 1879 voorgezet als Clarenbach & Herder. De reclameplaat van Clarenbach & Herder moet van na die tijd zijn. Door 1847 als jaar van oprichting te vermelden zou men willen laten zien hoe oud en degelijk het bedrijf is. De vele toegekende medailles en diploma's, die op de reclameplaat staan vermeld, dienen daar ook toe.

Philadelphia Club Skates

Rond 1850 werd schaatsen heel populair in de V.S. Het kwam 'overwaaien' met de immigranten uit Europa. De schaatsen werden aanvankelijk op grote schaal geïmporteerd, vaak gekocht van fabrikanten zoals C.W. Wirths in Remscheid in Duitsland. Maar al snel gingen metaalfabrikanten in Amerika, net als eerder in Remscheid was gebeurd, er ook schaatsen bij maken. Ook in Philadelphia waren er een paar, waaronder Clarenbach & Herder. Deze fabrikanten maakten de zogenaamde *Philadelphia Club Skate* voor de vele schaatsenrijders in die stad. Een interessant detail dat ik vond op internet is een brief van Clarenbach & Herder uit 1865, gericht

CLARENBACH

MANUFACT

GENTLEMEN'S

MEDALS AND DIPLOMAS AWARDED, VIZ.:

Metropolitan Mechanics Institute	1850
Maryland Institute for Promotion of the	
Mechanic Art, Baltimore	1857
Franklin Institute of State of Pennsylvania	1852

H. SEBALD.

Established 1847

L. HERDER & SON — Manufacturers of

H & HERDER, MANUFACTURERS

Fine Cutlery — 1518 SANSOM STREET, Philadelphia, Pa., U. S. A.

aan president Lincoln over schaatsen voor diens zoon Tad.

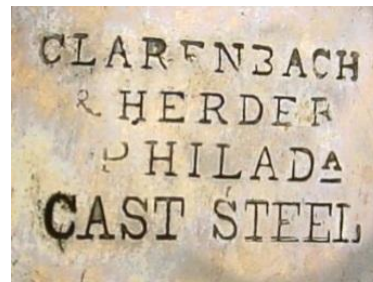
Weinig onderling verschil

In 1849 werd in Philadelphia de oudste schaatsclub van de USA opgericht, de '*Philadelphia Skating Club and Humane Society*'. In mijn bezit is een boekje dat is uitgegeven ter gelegenheid van het 100-jarig bestaan van die schaatsclub. In dit boekje komt op een aantal plaatsen het logo van deze club voor, namelijk de *Philadelphia Club Skate*. Het afgebeelde model komt overeen met mijn paar schaatsen; alleen is het leer bij mijn paar anders aan de schaats beves-

tigd, namelijk bovenop de voetstapel in plaats van eronder. In de *Newsletter* van april 2010 van de *Antique Ice Skate Club* werd uitgebreid aandacht besteed aan de *Philadelphia Skates*. Bij de eerdere modellen zou het leer aan de onderkant zijn bevestigd. Maar omdat daarbij het leer makkelijk door de rand van de metalen voetplaat kapot sleet, werd besloten het leer op de metalen voetstapel vast te maken.

In deze *Newsletter* zijn diverse *Philadelphia Skates* afgebeeld die alle overeenkomen met het model uit het boekje van de hiervoor genoemde schaatsclub. Slechts op onderdelen wijken ze iets af. De afgebeelde schaatsen zijn door verschillende fabrikanten gemaakt. Blijkbaar was schaatsen in Philadelphia zo populair dat er nog al wat centen mee te verdienen waren.

Frits Locher

Franeker 6 februari 1805: De eerste jeugdwedstrijd

In de winter van 1805 werd op 16 januari een hardrijderij voor mannen aangekondigd in Sneek en op 4 februari nog een hardrijderij voor paren in Franeker. Uitslagen zijn van deze wedstrijden niet bekend, in tegenstelling tot de beroemde hardrijderij voor vrouwen, gehouden op 1 en 2 februari in Leeuwarden, die door Trijntje Pieters Westra uit Poppingawier werd gewonnen.

Er werd deze dagen nog een hardrijderij verreden. In Franeker schreef de 52-jarige kastelein Louw Hendriks van de Stads-herberg een wedstrijd uit voor jongens die donderdag 7 februari werd gehouden. Ook van deze hardrijderij is geen uitslag bekend, maar het is wel de oudste jeugd-wedstrijd op de schaats die tot nu toe bekend is. Het staat vast dat de hardrijderij doorgang vond, want er zijn uitvoerige processen-verbaal over samengesteld door Paulus Haitsma, lid van de rechtbank van Franeker en zijn secretaris Isaac Petting.

Vermist uit het achterhuis van de kolfbaan

Zij kregen namelijk van Louw Hendriks op 24 februari een aangifte, waarbij hij verklaarde: 'Ik heb donderdag den 7 februari 1805 laten hardrijden door jongens. Die dag miste ik uit een rek, dat in het achterhuis

van de kolfbaan stond, een vrouwenhemd, dat opnieuw was aangezet, een gedrukte zwartwitte katoenen doek, die genoegzaam nieuw was. Voorts miste er nog uit huis een tinnen half mengele, zijnde een biermengele.'

Over de jongenshardrijderij is verder niets bekend, maar over de man die er de oorzaak van was, dat deze wedstrijd in de archieven van de rechtbank van Franeker geregistreerd werd, weten we meer. Louw Hendriks had er geen

Informationen genoomen
voor my Paulus Haitsma
Lid van den Gerechte van
Franeker als Commisaris
geadviseerd met de Secretaris
Isaac Petting op Reden
den 24 February 1805

Louw Hendriks kastelein in den Stads Her-
berg te Franeker oud 52 Jaaren geëteerd gee-
dicht en oexammeerd, verklaart waar te Syn
dat hy op Donderdag den 7 Febr. Socht
laten hardrijden door jongens dat hy ten
dage van het rek dat achterhuis in de kolf-
baan stond heeft vermist een vrouwenhemd
dat op nieuw aangeset was een gedrukt
en wit bonte katoene doek die genoegzaam
nieuw was Voorts miste er nog uit huis een
tinnen halfmengenle zijnde een biermenge-
le dat hy niet wiste wie de dader of da-
ders hier van waren endaar het kenne-
den waren hier ook geen kennes van heeft
gegeven aan het Gerecht. Waar mede de
getinge Lynce deponitie vloot en naar voor
lesing tekende

(get:) Louw Hendriks

De aangifte van Louwe Hendriks. Bron: archief Tresoar, Leeuwarden.

flauw idee van wie er met zijn spullen vandoor was. Hij had het ook niet eerder aangegeven omdat het om kleinigheden ging, maar zijn vrouw Hijke Eskes, die ook een verklaring aflegde, noemde wel een naam: *'De jongen van Mink Scheltes was in de kolfbaan gezien.'*

Mansbaatje ontvreemd

Met het noemen van de naam startte het onderzoek van Paulus Haitsma. Hij hoorde Jan Hazenhoek, een huisman van vijftig jaar uit Franeker. Bij hem was een week of vijf zes geleden een mansbaatje ontvreemd, dat bij hem aan een hek hing en dat eigendom was van zijn knecht Wiltje Piers. Het hemd was aan een uitdrager in Franeker verkocht. Wiltje Piers was er achter gekomen en had zijn hemd weer terug gehaald. Deze uitdrager was Douwe Fokkes. Zijn vrouw Tjerkje Tjerks had het hemd ingekocht. Zij verklaarde: *'De jongen van Mink Scheltes, dezelfde die nu op het raadhuis van Franeker gedetineerd zit, heeft het mij op een maandag te koop aangeboden. Ik heb het voor twintig stuivers gekocht. Wiltje Piers had het twee dagen later weer van haar terug gekocht voor 32 stuivers.'*

Pietje Gerrijts, weduwe van Simon van Link, was er getuige van dat *'koperslagersknecht'* Ulbe Voels de doek kocht die bij Louw Hendriks was ontvreemd. Deze was aangeboden door Pieter Schelte Minks die er acht stuivers voor had gekregen. *'Het was op de avond van de hardrijderij voor jongens'* verklaarde Pietje. *'Zijn oudere broer is nog langs gekomen om de doek terug te halen, maar Ulbe was er niet en 's avonds kwam de jongen niet terug.'*

Een jaar verbanning

De broer was Schelte Minks Ferwerda. Hij was negentien jaar en werd in hechtenis genomen. Al snel bekende hij de diefstallen die hij tijdens de hardrijderij had gepleegd en dat hij de spullen door zijn jongste broertje had laten verkopen. Hij werd voor de rechter gebracht en die veroordeelde de 19-jarige Schelte tot een jaar verbanning uit Friesland. Zijn broertje Pieter werd vrij gesproken.

Schelte trok na zijn veroordeling naar Drenthe en bleef daar de rest van zijn leven.

Ron Couwenhoven

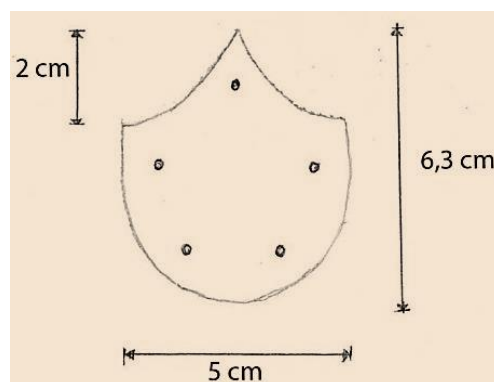

Messing hakplaatjes gezocht

Ik ben op zoek naar twee messing hakplaatjes voor het herstel van een paar schaatsen. Deze messing hakplaatjes komen voor op schaatsen van rond 1900. De hakplaatjes die ik zoek moeten de afmeting hebben zoals die op bijgaande afbeelding is weergegeven. Indien iemand die te koop heeft, eventueel nog vastgemaakt op een paar kapotte schaatsen, dan ontvang ik daarvan graag een bericht.

fritslocher@gmail.com; mobiel: 06-15114470

Frits Locher

Poolstertoertocht op Flevonice

Gaat ie door? Sil it heve? Niet iedereen was er vooraf gerust op. Hebben zich wel voldoende Poolsterren aangemeld? Of sterft het initiatief van schaatsbelg Kurt Cerstiaens een vroege dood?

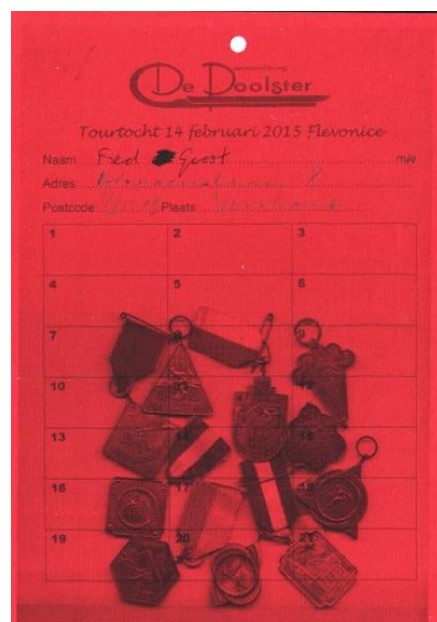
Initiatiefnemer Kurt Cerstiaens met zijn stempelkaart

Uiteindelijk viel de opkomst reuze mee voor zo'n eerste keer. Ruim 20 aangesloten verzamelaars aanwezig, waarvan een aantal met aanhang. Nog veel belangrijker was de gemoedelijke sfeer op het ijs en na afloop bij de *après-ski*, pardon *après-patinage*. Lekker zonnetje, filmpje water op het ijs en na elk rondje van drie kilometer even gezellig bijkletsen bij de stempelpost van Peter Bloemendaal. Het bestuur had een speciaal Poolsterstempel laten maken en daar wist Peter wel raad mee als hij weer zo'n opvallend rode stempelkaart onder zijn neus kreeg geduwd.

Fred Groot is er à la Piet Kleine in 1997 achtereenvolgens aan voorbijgereden, wat hem naderhand op

het idee bracht zijn kaart maar te voorzien van alternatieve 'stempels'.

De schoonrijders onder de leden hebben een paar rondjes gezwierd, maar dat viel op het hobbelige

ijs van de 400-meterbaan niet echt mee. Ook de houten noren van Edith Wassenaar verdwenen na een tijdje weer in de tas. We raken die nostalgische houtjes wel een beetje ontnut! Al met al een heel geslaagde middag, zeker voor herhaling vatbaar.

Niko Mulder

De stempelpost van Peter Bloemendaal

Schaatspaleizen in Parijs

Al in 1842 ontwierp de Brit Henry Kirk in Londen de eerste overdekte kunstijsbaan ter wereld. Zoals met alle grote uitvindingen begon hij klein, maar zijn ijspiste - samengesteld met behulp van allerlei chemicaliën - zette andere knappe koppen aan het denken. Pas 34 jaar later kreeg professor John Gamgee octrooi op een uitvinding die het mogelijk maakte een grote ijsbaan aan te leggen. Dat werd het Glaciarium van Chelsea in Londen. Deze baan was 12 bij 7,3 meter groot en kon dus alleen bereden worden door mensen die door Gamgee werden uitgenodigd. Maar schaatsen kon je er wel. Uiteraard volgden er in de jaren daarna flinke verbeteringen en waaide de uitvinding ook over naar het vaste land.

Voorlopers

Theaterbazen uit Parijs met zijn bonte uitgaansleven zagen er in de laatste decennia van de negentiende eeuw veel in. Al in 1876 was er een *Salle de Patinage* in het Cirque des Champs Elysées. Jules Chèret, een bekende tekenaar, ontwierp het affiche voor deze Skating-Rink, die

elke dag van twee tot elf uur was geopend. Voor twee francs kon je er lekker rolschaatsen, maar op woensdag moest je vijf francs betalen. Dat was kennelijk de dag voor het sjiekere volk. Rolschaatsbanen waren toen al erg populair en de voorlopers van de latere overdekte ijsbanen. In een theater aan de Rue Jean Goujon nr. 27 legde men twee jaar later zo'n ijsbaan aan. Er werd een show gegeven door een kunstrijder: *Allez voir le Grand Patineur*. Dus: Komt dat zien. De Grote Schaatsenrijder. Het affiche (zie achterzijde omslag) bleef bewaard in de Bibliothèque National en werd gedateerd op 1878³.

Voor prinsen en pasha's

Het schaatswonder was William H. Fuller, een Amerikaan die overal ter wereld shows gaf. In heel Europa stonden de liefhebbers in de rij om hem te zien, maar ook in Australië en zelfs India gaf hij al vanaf 1865 zijn demonstraties. Hij trad op voor 'prinsen en pasha's' meldden zijn biografen.

³ Alle hier afgebeelde affiches zijn afkomstig uit de collectie van de Bibliothèque National in Parijs.

Jules' schaatspaleizen

Jules Chèret (1836-1932) zou lang aan de slag blijven voor de schaatspaleizen van Parijs en vooral voor het *Palais de Glace* dat in 1890 werd geopend bij het Rond-Point des Champs-Élysées. Dus bij het beroemde plein waar de Arc de Triomphe staat. Men maakte er ijs met behulp van drie compressoren die met gasmotoren aan de praat werden gehouden.

Behalve voor het *Palais de Glace* maakte Chèret ook affiches voor het *Skating Theatre* aan de Rue Blanche, waar elke zaterdag bal masqué werden gehouden. Dit was overigens geen ijsbaan, maar een zaal waar op rolschaatsen gereden kon worden en ook theatervoorstellingen werden gegeven.

Zo'n theater was ook *Skating Saint Honoré* aan de chique Rue Faubourg St. Honoré in het hart van de stad. Jules Chèret ontwierp de fraaie affiche voor een rolschaatsshow van *Mahomed et ses Troupes*, die uit vijftien Arabieren bestond die hun kunsten vertoonde op een piste van wit marmer.

Op echt ijs

Schaatsenrijden op echt ijs was ook populair, want al in 1892 opende *Le Pôle Nord* aan de Rue de Clichy zijn deuren. Reeds om acht uur 's ochtends kon er geschaatst worden en pas twaalf uur later gingen de deuren weer dicht. De affiche voor deze ijsbaan (zie omslag voorzijde) werd gemaakt door Paul Balleriau (1860-1917), een man die bekend werd als tekenaar voor een groot aantal kranten en tijdschriften.

De activiteiten in Parijs zorgden er ook voor dat kunstijsbanen elders in Europa werden gebouwd. In Brussel werd in 1894 een ijsbaan in *Les Halles Centrale* aan de Place de Brouckere gelegd. Deze baan was er alleen in de wintermaanden. De rest van het jaar werd de hal gebruikt voor tentoonstellingen en circusvoorstellingen.

Grand Palais

Parijs pakte in 1900 ook uit met een tijdelijke ijsbaan. Deze werd aangelegd in het *Grand Palais* dat ter gelegenheid van de wereldten-

toonstelling van dat jaar werd gebouwd. Tegelijkertijd werden ook de Olympische Zomerspelen in de Franse hoofdstad gehouden en allerlei andere wedstrijden om het bezoek aan de tentoonstelling te animeren. Zelfs deelnemers wisten daardoor soms niet meer of ze nu aan de Spelen of de Exposition-evenementen hadden deelgenomen. Op 14 april 1900 opende de Franse president Emile Loubet het enorme pand.

Men was drie jaar eerder met de bouw ervan aan de Champs Élysées en Esplanade des Invalides gestart. Liefst vier architecten waren er bij betrokken. Van hen is Henri Deglane de bekendste. Hij ontwierp het hoofdgebouw van het *Grand Palais* dat een paar jaar geleden een grondige restauratie onderging en nu weer volop in gebruik is.

Ook als overdekte ijsbaan. In de winter van 2012 werd er voor het eerst sinds het eerste decennium van de twintigste eeuw weer geschaatst. Het succes was overdonderend: 300.000 bezoekers in de vier weken dat de baan open was.

Ron Couwenhoven

Posten en Stempels (22)

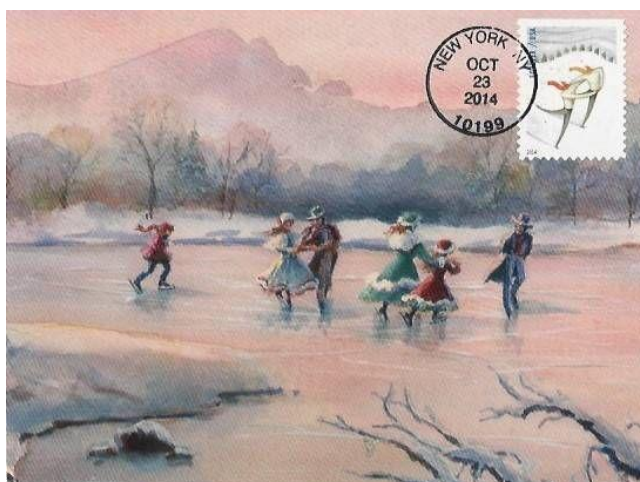
Ik vind het altijd weer een leuke tijd van het jaar, de kerstperiode met de bijbehorende zoektocht naar schaatspostzegels. Dit jaar ben ik blij verrast door de zegels van de **Britse post** en helemaal gaaf is de eerste dag envelop uitgegeven op 4 november 2014.

Ook in **Hong Kong** vinden we dit jaar schattende sneeuwpoppen op de zijkant van een blokje kerstzegels.

In de **Verenigde Staten** een zegel die nauwelijks door de ballotage komt. Gaat het nog wel om hardrijden op de schaats? Maar omdat ik zo vrolijk wordt van deze maxikaart vermeld ik hem bij uitzondering toch.

Het Nederlandse velletje kerstzegels bevatte dit keer hockeyschaatsen. Maar als je dan goed aan het zoeken bent in de **Nederlandse uitgaven**, dan komt er toch weer één uit onverwachte hoek. Op het velletje uitgegeven op 2 augustus 2014 ter gelegenheid van het 12,5 jarig huwelijk van Willem-Alexander en Maxima, komen we veel verwijzingen naar het schaatsen tegen. Een zegel waarboven staat 'Willem-Alexander vertelt over zijn huwelijksaanzoek aan Maxima (2001)' en weten wij niet allemaal dat hij dat deed toen hij met haar geschaatst had op de vijver van Paleis Huis ten Bosch. Jammer genoeg is de vijver niet in beeld bij deze zegel! Maar dat wordt goedgemaakt door een zegel met statieportretten van hen beiden. Goed zichtbaar, het draaginsigne van de Elfstedentocht. Dat mag in een Elfstedenverzameling toch ook niet ontbreken.

En dan nog een zegel waar Willem-Alexander en Maxima in het oranje op de tribune zitten. Er onder allemaal teksten die verwijzen naar het bezoek aan het schaatsen in Sotsji op de 3000m.

Vanwege Sotsji nog een aantal uitgiften.

Uit **Republiek de Guinee** (2014) een zoekplaatje naar de schaatser. Medeverzamelaar Hans, had twee mailtjes nodig om er van overtuigd te raken dat er echt een schaatser op staat. Dit soort landen doet er ook alles aan om je op het verkeerde been te zetten.

St. Vincent en de Grenadines beelden een oranje schaatser af met daarnaast de naam van Victor Ahn en *Short Track Speed Skating*. Gelukkig weten wij beter. Het velletje met een shorttracker in Russische kleuren vermeld dan weer de naam van Michel Mulder en *Speed Skating*.

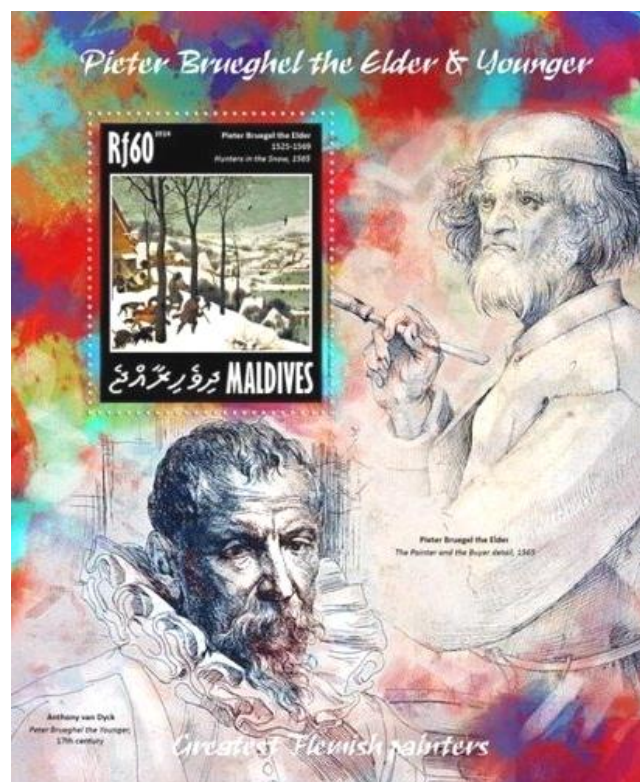

Van de **Solomon Eilanden** uit 2014 een mooi velletje met een zeshoekige zegel.

Ook in de hoek van de uitgiften met schilderijen zijn weer twee zegels toegevoegd aan mijn verzameling. Wonderlijk dat die allebei het schilderij van 'Jagers in de sneeuw' van Pieter Brueghel de Oude voorstellen. **Ivoorkust** heeft het velletje uitgegeven in 2013, de **Malediven** in 2014.

Caroline van Staaveren

Een bevroren vaart uit de tijd van de Romantiek

Toen de redactie van *Kouwe Drukke* mij vroeg om mee te werken aan een rubriek over winterse prenten en schilderijen, hoefde ik daar niet lang over na te denken. De redactie wilde aandacht besteden aan 'zowel een inhoudelijk als kunsthistorische benadering'. Dat sprak mij wel aan. Wanneer je het plezier dat je er zelf aan beleeft, mag doorgeven aan anderen, is dat een kans die zeker het proberen waard is.

Laten we beginnen met het schilderij van een echtpaar dat er ook plezier in heeft. Het betreft

een 19e-eeuws olieverfschilderij uit de collectie van het Rijksmuseum met de titel *Portret van de heer en mevrouw Thijssen op het ijs* (1845). Helaas is het schilderij op dit moment niet op zaal te bekijken. Wel kunt u op de site van het Rijksmuseum onder de tab 'Zoeken in de collectie', het catalogusnummer SK-A-3025 invoeren. Een mooie afbeelding komt dan te voorschijn en is eventueel te downloaden.

Jacobus Sörensen - Portret van de heer en mevrouw Thijssen op het ijs, 1845. Olieverf op doek, 44 x 51 cm, gesigneerd en gedateerd rechtsonder. Rijksmuseum Amsterdam, cat.nr. SK-A-3025.

De schilder van dit winterse portret draagt een Deense naam: Jacobus Loerenz Sörensen (1812-1857). Hij werd in Amsterdam geboren en is daar op 45-jarige leeftijd overleden. Sörensen schilderde veel landschappen en werkte ook als graveur. Hij nam deel aan 'Tentoonstellingen van Levende Meesters'. Deze tentoonstellingen werden in de 19e eeuw regelmatig georganiseerd in steden met een cultureel leefklimaat zoals Amsterdam en Den Haag. Kunstenaars konden daar hun werk exposeren en verkopen. Toen in 1855 een dergelijke tentoonstelling ook eens georganiseerd werd in Zwolle, viel het bezoekersaantal tegen. Na een maand verscheen in de *Zwolsche Courant* een oproep aan het publiek om de tentoonstelling te komen bezoeken. Als lokkertje werden ondermeer de landschappen van Sörensen genoemd. Hieruit blijkt dat deze schilder in zijn eigen tijd veel bekender geweest moet zijn dan tegenwoordig het geval is.

Natuur krijgt eigen identiteit

Het schilderij heeft de afmetingen 44 x 51 cm. Het echtpaar heeft zich laten schilderen in de winterse natuur. Wanneer iemand zich laat portretteren heeft de opdrachtgever zeker inspraak in de keuze van de achtergrond, maar ook is belangrijk wat op dat moment gangbaar of in de mode is. Om met het laatste te beginnen,

het is de tijd van de Romantiek. In deze stijlperiode werd heel anders tegen de natuur aangekeken dan voor die tijd. Men was gewend geraakt om de natuur op een schilderij te zien louter als invulling van de achtergrond. In de Romantiek krijgt de natuur een eigen identiteit waar ook een beleven en een gevoel bij past. Men veronderstelde dat juist de kunstenaar in staat was om die gevoelsbeleving tot uitdrukking te brengen.

Op het schilderij zijn de nieuwe opvattingen over de natuur terug te vinden. De brede bevroren vaart die aan de horizon uitloopt in een grote ijsvlakte is bepalend voor de eerste indruk. Zeker bij schaatsliefhebbers zal deze immense ijsvlakte een enthousiast gevoel oproepen. De met knotwilgen en rietkragen afgebakende oevers hebben een schuin verloop naar een denkbeeldig verdwijnpunt in het centrum van het schilderij. Ook de wolkenpartij aan de rechterkant van het schilderij is schuin gericht op het midden. Hierdoor ontstaat in de afbeelding een grote diepte. De scheuren in het ijs op de voorgrond versterken de dieptewerking nog verder.

Vertrouwde elementen

Op de ijsvlakte zijn elementen te zien die menigeen bekend zullen voorkomen: de volle bakslee afgedekt met een doek, meer naar links het schaatspaar dat sterk overhangt in de slag die het net gemaakt heeft, aan de rechterkant de

koek-en-zopie met de uitgestoken vlag en daarnaast de ingevroren boot. Het zijn bekende onderdelen die ook bij andere schilders frequent voorkomen, zoals de tijdgenoten Schelfhout (1787-1870) en Leickert (1816-1907).

Het schilderen van de winterse kou gebeurde binnen in het atelier. Ook het echtpaar Thijssen zal binnen geposeerd hebben. Beiden zijn gekleed in het zwart volgens de mode van die tijd. De man draagt een getailleerde mantel en een nauw aangesloten zwarte broek. Een verbinding onder zijn schoenen zorgt ervoor dat de pijpen strak naar beneden blijven. Uit zijn linker jaszak hangt een donkerkleurige zakdoek. De vrouw draagt een met bont afgezette mantel waarbij de lange rok vanuit de taille ruim uitwaaiert. Haar witkanten kraag en de witte doek die zij in haar hand houdt, vormen heldere accenten in het zwart van de kleding. Door het openvallen van de mantel komt een gele voering tevoorschijn. Al deze kleuraccenten doorbreken de zwarte kleur op een speelse manier.

Ruimtelijke effecten

Het echtpaar is enigszins excentrisch in het beeld geplaatst. Hun gestalte tekent zich scherp af tegen een winterse lucht. De lange schaduw op het ijs doet vermoeden dat het licht afkomstig is van een laagstaand waterig zonnetje aan de linkerkant. De lichtbron zelf is buiten beeld gebleven. Het paar is weerspiegeld in het zwarte ijs onder hen. Een dergelijke weerspiegeling is eveneens te zien bij de grote ijsblokken links beneden in de afbeelding. Het ijs is daar zo mogelijk nog zwarter. Donkere wolken vormen de afsluiting van het beeld aan de linkerkant. De lucht is daar geschilderd in een dreigend grijze kleur alsof er slecht weer op komst is. Door de excentrische plaatsing van het echtpaar en het contrast tussen het donkere deel van het schilderij en het grotere lichte deel, wordt ruimte gegeven aan de grote ijsvlakte. Het indrukwekkende van zo'n grote ijsvlakte lijkt nog benadrukt te worden door de positie en de richting van de linkerarm van de man.

ling is eveneens te zien bij de grote ijsblokken links beneden in de afbeelding. Het ijs is daar zo mogelijk nog zwarter. Donkere wolken vormen de afsluiting van het beeld aan de linkerkant. De lucht is daar geschilderd in een dreigend grijze kleur alsof er slecht weer op komst is. Door de excentrische plaatsing van het echtpaar en het contrast tussen het donkere deel van het schilderij en het grotere lichte deel, wordt ruimte gegeven aan de grote ijsvlakte. Het indrukwekkende van zo'n grote ijsvlakte lijkt nog benadrukt te worden door de positie en de richting van de linkerarm van de man.

Hollandse krulschaats

Uit de wijze waarop het echtpaar Thijssen zich heeft laten portretteren, zou afgeleid kunnen worden dat het ijs en de winterse omgeving een speciale betekenis voor hen gehad moeten hebben. Op dit moment valt daar nog niets over te zeggen. In het Rijksmuseum waren over het echtpaar geen nadere gegevens beschikbaar. Wel is bekend dat het schilderij in 1925 verworven is uit het legaat van een familielid. Voor schaatsverzamelaars is het misschien teleurstellend dat de echtelieden geen schaatsen hebben ondergebonden. Gelukkig kunnen we wel de schaatsen bekijken van de moeder en het kind die naast de bakslee staan. De schilder is hier nauwkeurig te werk gegaan. Op een oppervlakte van minder dan een vierkante centimeter (de afmetingen 0,7 x 1,3 cm zijn door mij ter plaatse gemeten) heeft hij een scherpe afbeelding van de schaatsen gemaakt. Middels een sterke uitvergroting is te zien dat de schaats van het kind kort onder de hak eindigt. Bij de moeder zowel als bij het kind hebben de ijzers aan de voorkant een grote breeduitlopende krul. We kunnen daarin het type van de Hollandse krulschaats herkennen.

Tot slot een kort woord over het downloaden en het uitvergroten. De digitale afbeelding kan zo sterk uitvergroot worden dat een netwerk van lijnen zichtbaar wordt. Met name in de donkere partijen is dat goed te zien. Het zijn 'ouderdomsbarstjes' in de verf en de vernis. In de kunstbeschouwing worden ze 'craquelure' genoemd. Bij het bekijken van het echte schilderij is het minder storend. Laten we hopen dat het schilderij gauw voor het publiek te zien zal zijn, zodat iedereen zelf kan oordelen.

Nelly Moerman

Uitslag kerstcryptogram

De inzenders die hem goed hadden vonden hem geslaagd. *“Leuke puzzel was het. Ik kijk al uit naar de volgende.”* Of: *“Leuk om te doen.”* Positieve feedback dus voor onze originele kerstcryptomaan Harry Karssies. Namens de redactie van harte bedankt!

Van de acht inzendingen - zo hoog lag de lat - vielen er vijf af. Twee inzenders zaten bijna goed, maar struikelden over 6. verticaal. De voltallige redactie had alle antwoorden goed; maar ja, dat was natuurlijk voor spek en bonen.

Jan Gores, Edith Wassenaar en Jos Pronk waren de enige valide inzenders die het hele cryptogram foutloos hebben beantwoord. Uit dit drietal kwam na een blinde (geheime) loting de gelukkige winnaar naar voren. Edith Wassenaar ontvangt binnenkort een cadeaubon ter waarde van € 15, te besteden bij een Poolsterveiling. Met onze welgemeende felicitaties uiteraard.

De volgende puzzel ligt al weer bij de redactie op de plank ... Ho ho ho, het is nog lang geen Kerst!

Hieronder de vragen met de goede antwoorden van 2014:

Horizontaal

2. het gewicht bepalen van bevroren water (7)
4. na gedane arbeid een koude lekkernij (6)
8. deze schaatser zegt: geen knoopjesguld moeder! (6)
9. de post zet hem op een ansicht (12)
10. deze reizende koopman komt niet uit Scandinavië (6)
11. luxe auto met injectie (8)

2. ijswegen, 4. werkijs, 8. Ritsma, 9. stempelkaart, 10. Kramer, 11. prikslee

Verticaal

1. koning (5)
2. deze rivier verdient een beker (8)
3. het binnenste van dit landbouwwerktuig (9)
5. voor onder mijn voeten gekregen van de molen (11)
6. ligt deze koude schuilplaats hoog? (9)
7. een houten krat maken (8)

1. vorst, 2. IJsselcup, 3. kernploeg, 5. klapschaats, 6. ijsherberg, 7. kistwerk

Redactie

Betaalmiddelen met schaatsters (3)

Uitgiften 100 jaar Olympische Spelen

Hoogspringen, ringen en schaatsen op een zilveren munt uit 1992 van 15 dollar uit **Canada** (1). Het schaatsen kan ik wel plaatsen, maar het hoogspringen en de ringen associeer ik niet zo met de Canadezen. In 1928 en 1932 vind ik hoogspringgoud voor eerst een dame en dan een heer. Maar de aanwezigheid van een ringenturner blijft een mysterie. Gaetan Boucher zal verantwoordelijk zijn voor de aanwezigheid van een schaatser met zijn 2 medailles in 1984.

Uitgifte te herdenking van 100 jaar nationale ijsdanscompetitie

In 1988 geeft **Canada** (2) een zilveren 50 cent-stuk uit. Bijzonder is dat het ter nagedachtenis is van de start van de nationale ijsdanscompetitie, maar dat op het muntstuk ook een schaatser en een shorttracker te vinden zijn.

Uitgiften Olympische Spelen in Nagano, 1998

Op een zilveren munt van 1000 leva uit **Bulgarije** (3) zijn als je goed kijkt **twee** schaatsters te zien.

Uit **Roemenië** (4, 5, 6) is er een munt die geen waarde aanduiding heeft, maar overal genoemd wordt met de waarde van 100 leva. Dus onder enig voorbehoud schaar ik ze onder de betaalmiddelen. Bijzonder is dat er in ieder geval drie versies van zijn; uitvoeringen in messing (grijs), koper (oranje) en aluminium (groen). Waarbij die van koper dubbel zo dik is als de anderen.

Uit **Gibraltar** (7) een zilveren 1 crown. Op deze munt staat naast een schaatser ook een trein!?

Op de munt van 1 crown van **Isle of Man** (8) vraag je je af welk voorbeeld de ontwerper van de munt heeft gehad. Hier valt nog heel wat aan de techniek te verbeteren.

Een bankbiljet

Kwamen we al in 1941 het bankbiljet uit Nederland tegen, in 2001 geeft **Canada** een blauw bankbiljet uit met kinderen die buiten schaatsen. Weliswaar op hockeyschaatsen, maar de tekst op het biljet - naast het hier weergegeven Engels natuurlijk ook in Frans - vind ik zo leuk dat ik het toch niet wilde onthouden.

Het is een *quote* uit het boek 'The hockey sweater' van Roch Carrier: 'The winters of my childhood were long, long seasons. We lived in three places – the school, the church and the skating rink – but our real life was on the skating rink.'

Vanaf 2013 is er een nieuw en veiliger vijf-dollarbiljet, waar de schaatsende kinderen helaas zijn vervangen door een astronaut.

Uitgiften Olympische spelen in Salt Lake City

In 2001 geeft **Mongolië (9)** een zilveren munt van 500 tugrik uit. Bijzonder is dat de schaatser die is afgebeeld een (sneeuw?)bril draagt. Er zijn er 15.000 van gemaakt.

Oekraïne (10) geeft in 2002 een zilveren tweeroebelstuk uit. Zij hebben de puzzel van de tweede schaatser op de Bulgaarse munt uit 1998 opgelost en hem voor de zekerheid maar op de munt gezet. ☺

Caroline van Staaveren

De gouden momenten in de carrière van een toerrijder

Elke toertocht die je kan meepikken, mag je als recreant als een hoogtepunt in je schaatscarrière beschouwen.

Het geduld van een toerrijder wordt trouwens serieus op de proef gesteld. Een topsporter heeft elk jaar wel een WK en om de vier jaar zijn de Olympische Spelen. Wij hebben ondanks de gedane voorbereidingen nooit zekerheid, tenzij je je lotsbestemming zelf gaat opzoeken in bijvoorbeeld Oostenrijk of Zweden. Maar het echte werk is en blijft het schaatsen door sloten en polders.

Zo ben ik al meer dan 45 keer tot een hoogtepunt in Nederland gekomen. Sommige tochten hebben ook nog een gouden randje. Dat zit bij mij soms in kleine zaken. Enkele voorbeelden:

De 22-dorpentocht van 2 januari 1997

Een unieke tocht bij prachtig winterweer: weinig wind en een zonnige dag. Helemaal anders dan de Elfsteden twee dagen later. Maar dit gouden randje heeft in dit geval, zoals het bij mij meestal is, niet met de prestatie te maken. Neen, op één van de stempelposten zat namelijk een oud mannetje - ik schatte hem 90 jaar - met een grote lach op z'n gezicht en nog steeds een flikkering in z'n ogen als een klein kind de dag voor Sinterklaas. Schaatsen zal hij niet meer gemogen hebben, maar ik denk dat hij die dag bleef stempelen totdat z'n stempelkussen was uitgedroogd! Van zo'n moment kan ik dus genieten en dat geeft ook een meerwaarde aan de zo al mooie tocht ...

De Mijzenpoldertocht 26 december 1996

Ik denk dat de meeste mensen die het kind in zichzelf niet hebben laten sterven het volgende gevoel wel kennen: het snakken naar echt winterweer in het begin van de winter met piekmo

© Gert-Jan Potuit Sportfotografie - www.potuit.nl

menten rond 6 en 25 december. Welnu op 25 december, tussen het hoofdgerecht en het dessert, las ik op NOS teletekst dat een dag later de eerste toertocht van dat seizoen zou worden gereden te Ursem. Dit was voor mij het mooiste kerstcadeautje ooit! Uiteraard stond ik de volgende dag op het ijs en moest me daarna terug huiswaarts reppen voor 'kerstdiner deel 2'. Het is namelijk zo dat bij ons in de familie bij elk feestje men de dag daarna met de meeste personen terug samenkomt om de rest op te eten. Nu zou je denken dat er sommigen gaan moeten honger lijden, maar in de Kempen gebeurt het wel meer dat men bij een feestje voor bijvoorbeeld 15 personen eten klaarmaakt voor 30, dus die 'rest' is eigenlijk op voorhand al gepland en de meeste gasten weten ook wat hen de komende dag te doen staat. M'n ouders hebben zo hun trouwfeest de dag erna nog eens overgedaan - over de huwelijksnacht heb ik echter geen weet, maar we wijken af ... Dus terug thuisgekomen, mezelf omgekleed en gerept naar m'n tweede kerstdiner om daar 's avonds met de andere mensen nog na te genieten op

het NOS-journaal van een kort verslag van de tocht. Van perfecte kerstdagen gesproken!

M'n laatste Molentocht Alblasserwaard op 10 januari 2009

Heel vroeg vertrokken richting Kinderdijk om me daar als eerste in te schrijven en op het ijs te staan voor de drukte die er zeker ging komen. Als je dan kunt vertrekken als éénzaat tussen de molens op een ijskoude ochtend (-15 °C) onder de rode gloed van de opkomende winterzon, dan heb je weer een gouden moment te pakken, temeer omdat je weet wat een mooie dag er nog zit aan te komen. Het toeval wil dat dit 'perfecte moment' op plaat werd vastgelegd door een beroepsfotograaf die ter plaatse natuurfoto's aan het nemen was. Het enige minpunt aan het plaatje ben ikzelf. Misschien ben ik te kritisch, maar ik zie eruit als een 'oud manneke' (met alle respect) dat een beetje door zijn benen is gezakt. Ik wou voor de foto eigenlijk een schaatshouding aannemen, maar het resultaat geeft eerder iemand aan met darmproblemen. Ik hou het maar op 'een Belgisch schaatsmoment'. Van Bart Swings was toen nog niet echt sprake, dus

meer mocht je van Belgen niet verwachten. Desondanks blijft het een moment met een gouden randje.

Wat ik echter hoop, is dat ik niet de enige ben

die er zo van kan genieten en graag had ik van de andere fanatieke toerschaatsers hun gouden moment(en) eens gelezen ...

Kurt Cerstiaens

Guido Depestel op Zweeds ijs

Amper een week na de Poolstertoertocht op Flevonice reed Guido Depestel, die andere schaatsbelg, al weer over de ijsvlakten bij Östersund in Zweden. Hij mailde de redactie:

'Te Biddinghuizen was ik wat grieperig en ging het voor geen meter.

Nu een week terug opgebouwd en gisteren de finale 100 km gedaan. Alleen.'

Guido heeft er een filmpje van gemaakt en op YouTube geplaatst: *Ostersund 2015 Skating*

Themanummer op komst?!

De redactie heeft het plan opgevat om zo nu en dan van *Kouwe Drukke* een themanummer te maken.

Voorbeelden van thema's zijn:

- ✚ IJsspelen (kolven, priksleeën, enz.)
- ✚ Schaatsenmakerscatalogi
- ✚ Schaatsenmakersetiketten
- ✚ IJsliedjes en schaatsenrijderswalsen
- ✚ Papieren speelgoed over ijsvermaak (knipprenten, kijkdozen, pop-upboeken)
- ✚ Toertochtmedailles
- ✚ IJsherbergen

Maar jullie weten er vast nog wel meer te bedenken! Stuur je keuze of je aanvulling door aan redactie@stichtingdepoolster.nl.

Wij willen ook graag van onze lezers weten of ze zo'n themanummer als extra, apart te bestellen en te betalen nummer willen, of dat we hiervoor de reguliere *Kouwe Drukke* moeten aanhouden.

Redactie

K-nummer op ijswegenkaart

Onlangs had ik het setje van drie ijswegenkaarten van Noord-Holland boven het IJ weer eens in handen en viel mijn oog op de code K 92, klein afgedrukt links onder de kaart. In *Kouwe Drukke* 39 (p. 32) schreef Matthy van Klaveren hierover: *'Er zijn ook sporen van de bezetting op de kaarten aanwezig, zo staat op iedere kaart namelijk K-92 gedrukt. Dit was een nummer van de Kulturkamer. Iedere schrijver of kunstenaar die geen lid werd van de Kulturkamer kon zijn werk niet in openbaarheid uitvoeren.'*

Ik was nieuwsgierig naar de instantie achter K 92 en vond op de site van HONGS <http://www.hongs.nl/knum.asp> een andere uitleg: K staat voor 'Kennummer' of 'Kengetal', inderdaad ingevoerd door de bezetter en wel op 15 juli 1941. Het moest papierverspilling indammen.

In de bijbehorende lijst op dezelfde site staat bij K 92 in rood, dus onder voorbehoud, drukkerij Alcar uit Amsterdam vermeld. Wordt vervolgd.

Niko Mulder

Boek en Zopie

Martin van der Bij neemt ons mee: van Nijmegen via de Zaan naar de Zuiderzee.

Jubileumboek Nijmeegse SchaatsVereniging

In Nijmegen was geen hardrijvereniging, maar er waren wel plannen voor een kunstijsbaan. Dat was de aanleiding om in 1989 de NSV op te richten. Het duurt daarna nog tot 1996 voordat de kunstijsbaan gerealiseerd is. Het ledental schiet omhoog, de club voorziet in de behoefte van zowel langebaanschaatsers, shorttrackers als marathonrijders. In een later stadium is ook het kunstrijs mogelijk binnen de NSV. Een club die actief is op vele vlakken, zoals natuurijswedstrijden, toertochten en trips naar het buitenland. Vele aspecten van het schaatsen in Nijmegen, niet alleen van de NSV, komen aan de orde. De perikelen rondom kunstijs, de samenwerking met andere verenigingen, het verleden, het heden maar ook de toekomst krijgt aandacht.

Voor een 25-jarig jubileum is het een indrukwekkend boek geworden.

Hardcover, 147 pagina's in full color.

Prijs € 15,00; te bestellen via de site van NSV:

<https://www.nijmeegseschaatsvereniging.nl/pages/439/nsv-jubileumboek-bestellen/>

60 jaar schaatstrainingen in de Zaanstreek – Jan Post

Op 2 maart verscheen dit prachtig geïllustreerde boek plus DVD.

STG Zaanstreek is Jan Post, Jan Post is STG Zaanstreek. Het betreft een persoonlijk initiatief waar jaren aan is gewerkt. Veel foto's, wedstrijduitslagen, zowel kortebaan, langebaan als marathon, worden beloofd. Ook statistisch materiaal, zoals een 'aanvulling op de adelskalender dames, heren en masters' is opgenomen in het boek. Behalve vele wedstrijden, trainingen, bestuurszaken en geschiedenis wordt ook uitgebreid verslag gedaan van de strijd om kunstijs in de Zaanstreek. Zaanstad was zelfs gezegend met een politieke 'Partij voor de ijsbaan'. Helaas voor Zaanstad ging het subsidiegeld naar Hoorn en waren de Zaanse kansen op kunstijs verken.

DVD + boek, 400 pagina's, € 32,50. Over te maken op IBAN NL75RABO0146280040 ten name van Jan Post.

IJsvermaak op Zee – Ron Couwenhoven

Dit boek verscheen op 14 maart en gaat over legendarische tochten over de bevroren Zuiderzee en het IJsselmeer vanaf 1740. Het bevat diverse unieke verslagen. Wie waren de achttiende-eeuwse Friezen die per ar naar Enkhui-zen gingen over de bevroren Zuiderzee en wat namen ze mee? Wie was Jacomina van der Werf die in 1830 twee keer op de schaats van Stavoren naar Enkhui-zen trok? Wie waren de automobilisten die in 1929 als eersten de bevroren zee over reden en welke andere avonturiers verschenen er op het ijs? Alles over de beroemde autotochten en een uitgebreide beschrijving van de fameuze tocht Stavoren - Enkhui-zen v.v. in de winter van 1996. Er schaatsten die dag zo'n 45.000 liefhebbers op het IJsselmeer. Dat was nog nooit vertoond!

Het boek, hardcover, 98 pagina's, is samenge-steld in opdracht van het eerste Friese Schaatsmuseum.

Het is te bestellen door overmaking van € 17,50 op IBAN NL55 ABNA 0411470078, t.n.v. Stichting Archief R. Couwenhoven, te Zaandam.

Martin van der Bij

Captain van Jong Holland. Een biografie van Pim Mulier – Daniël Rewijk

Het is dit jaar 150 jaar geleden dat de grondlegger van de Internationale Schaatsunie (ISU) en bedenker van de georganiseerde Elfstedentocht werd geboren. De rol die Mulier speelde in de totstandkoming van tal van andere sporten wordt in dit boek soms genuanceerd, maar bovengenoemde wapenfeiten op schaatsgebied blijven recht overeind.

De paragrafen over Muliers jeugd, de ijssport, het internationaal schaatsenrijderscongres, Jaap Eden en de Elfstedentocht lezen makkelijk weg. Aangezien het boek tot stand is gekomen als proefschrift, zijn sommige passages wat wetenschappelijk. Met een uitgebreide bronvermelding als bijkomend voordeel. *In de volgende KD meer over Pim Mulier.*

Hardcover, 383 pagina's. Geïllustreerd. Te bestellen voor € 27,50 bij uitgeverij Bornmeer.

Duizend jaar weer, wind en water in de Lage Landen, deel 6 – Jan Buisman

Jan Buisman (90) schrijft alsof hij het eeuwige leven heeft. We hebben acht jaar op deel 6 uit deze imposante reeks moeten wachten. 'Ik moest eens even wat anders doen.' zegt hij in het voorwoord. 'En deel 7 schiet mooi op!'

In deel 6 heeft Buisman meer dan duizend (!) pagina's nodig voor een halve eeuw wetenswaardigheden over het weer (1751-1800). Vooral in het laatste kwart van de 18^e eeuw waren de winters bovengemiddeld streng – met 1789 als absolute uitschieter - dus we komen als liefhebbers van het koude seizoen goed aan ons trekken. Afgezien van het weer bevat het boek tientallen 'uitstapjes' waarin deze geboren verteller de grote en kleine geschiedenis van de periode uit de doeken doet. Hardcover, 1040 pagina's. Geïllustreerd. € 49,50. Uitgeverij Van Wijnen.

Niko Mulder

Kouwe Drukke

Kouwe Drukke is een uitgave van Stichting De Poolster, verzamelkring van schaatsen en winterse objecten en verschijnt driemaal per jaar. Misdrukken, bezorgfouten en dergelijke melden bij:

Wim van Herk ☎ 0180-663092; ✉ administratie@stichtingdepoolster.nl

Redactie-adres

Niko Mulder, Schoener 48-01, 8243 XT Lelystad; ✉ redactie@stichtingdepoolster.nl

Redactieleden Kouwe Drukke

■ Matthy van Klaveren	☎ 0251-241492	✉ matthy.klaveren@online.nl
■ Theodoor van der Kooi	☎ 030-6046362	✉ theodoorvanderkooi@12move.nl
■ Niko Mulder	☎ 0320-251663	✉ n.mulder@hccnet.nl
■ Maarten Dijkstra (<i>website</i>)	☎ 072-5610916	✉ webredactie@verzamelkringdepoolster.nl

Druk

Drukkerij Jubels bv, Amsterdam

Bestuursleden Stichting De Poolster

■ Frits Locher (<i>voorzitter</i>)	☎ 06-15114470	✉ voorzitter@stichtingdepoolster.nl
■ Peter Bloemendaal (<i>secretariaat en ledenadministratie</i>)	☎ 0318-417583	✉ secretariaat@stichtingdepoolster.nl
Groenestraat 58, 6721 JC Bennekom		
■ Wim van Herk (<i>penningmeester</i>)	☎ 0180-663092	✉ administratie@stichtingdepoolster.nl
■ Alex Kampinga (<i>contactpersoon veilingen</i>)	☎ 0598-398002	✉ veilingcommissie@stichtingdepoolster.nl

Website Stichting De Poolster

<http://www.verzamelkringdepoolster.nl>

Lidmaatschap

Het lidmaatschapsgeld dient eens per jaar rond 1 juli te worden betaald. Verzamelaars of geïnteresseerden die zich willen aansluiten worden verzocht € 25,- over te maken op rekeningnummer NL55INGB0004324260 t.n.v. Stichting De Poolster met vermelding van naam en lidmaatschapsgeld 2014-2015. Graag dan ook uw adresgegevens doorgeven aan: secretariaat@stichtingdepoolster.nl

Kopij

Voor Kouwe Drukke nummer 54, oktober 2015, moet de kopij uiterlijk 1 juli 2015 binnen zijn. Bij voorkeur per e-mail (als bijlage), handgeschreven of getypt mag ook. Kleine berichtjes kunnen ook worden doorgebeld. Aanwijzingen voor het aanleveren van kopij zijn verkrijgbaar bij de redactie. De redactie kan artikelen om diverse redenen weigeren, inkorten of doorschuiven naar een volgende uitgave.

De artikelen in Kouwe Drukke mogen zonder schriftelijke toestemming van de auteurs niet worden gebruikt voor andere publicaties.

